

Representations of Thai Children Conveyed Through Linguistic Strategies in Primary School Textbooks for “Civic Duty, Cultures and Lifestyles in Society, Economics, and Geography” Subject

ภาพตัวแทนเด็กไทยที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษา รายวิชา “หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์”

Suchittra Sae-Lim

สุจิตรา แซ่ลิ้ม

School of Liberal Arts, Mae Fah Luang University, Thailand

Theera Butsabokkaew*

ธีระ บุซบกแก้ว

Corresponding author*

e-mail: theera.but@mfu.ac.th

Received 24-12-2025

Revised 27-02-2026

Accepted 02-03-2026

Doi: 10.69598/artssu.2026.6146.

How to Cite:

Sae-Lim, S., & Butsabokkaew, T. (2026). Representations of Thai Children Conveyed Through Linguistic Strategies in Primary School Textbooks for “Civic Duty, Cultures and Lifestyles in Society, Economics, and Geography” Subject. *Journal of Arts and Thai Studies*, 48(2), E6146 (1-24).

Keywords: representation, children, critical discourse analysis, textbook

คำสำคัญ: ภาพตัวแทน, เด็ก, วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์, หนังสือเรียน

Abstract

Background and Objectives: Textbooks constitute a form of print media with wide circulation, as they are materials used in teaching and learning within formal education systems. Beyond their function of conveying knowledge content, they also serve as discursive instruments for instilling particular ideologies, beliefs, and values among learners. This research aims to study the linguistic strategies employed in constructing representations of children in primary school textbooks, and to analyze the discourse practices and sociocultural practices based on the framework of critical discourse analysis.

Methods: The data were collected from six primary school textbooks covering grades 1–6 for the subject “Civic Duty, Cultures and Lifestyles in Society, Economics, and Geography.” The data were analyzed using Fairclough’s (1995) framework of Critical Discourse Analysis.

Results: The research findings revealed 1) Text Analysis (Linguistic Strategies): Textbooks employ linguistic strategies, including the use of representation of social actors and transitivity, to present three main representations of children: children as individuals responsible for themselves, children as individuals responsible for their families, and children as individuals responsible for society and the nation. 2) Discourse Practice Analysis: Textbooks constitute discourse produced by authoritative experts under the supervision and guidance of state agencies both prior to and after the production of the text, with teachers transmitting this to students. The content presented in the text is acknowledged to be accurate and trustworthy, making students ready to learn, understand, and willingly comply. 3) Sociocultural Practice Analysis: The representations of children portrayed through the text are shaped by sociocultural contexts relevant to key ideologies aligned with state policies regarding the cultivation of good citizenship to utilize education as a tool for fostering youth to become good citizens of the nation. Simultaneously, such discourse contributes to the construction of representations of children or youth deemed “desirable” by society, which play a role in guiding the thoughts, beliefs, and behaviors of learners. This demonstrates that textbooks play a role in controlling and transmitting societal ideologies among individuals.

Application of this study: This study’s findings may serve as a framework for research on discourse and representation, or for comparative analyses of how children and individuals across different age groups are portrayed in textbooks across various subjects. Furthermore, they may be utilized as preliminary data for curriculum development to present lesson content in a more diverse and comprehensive manner.

Conclusions: The findings of this research reveal how certain ideologies and beliefs are subtly embedded within the text, with language serving as a crucial tool in constructing representations of children presented in textbooks to shape them into desirable future citizens or members of society. Beyond serving instructional purposes and conveying academic content in accordance with the curriculum, textbooks are also created to instill certain thoughts, beliefs, and values that the state deems correct, appropriate, or necessary for learners to adopt.

บทคัดย่อ

ที่มาและวัตถุประสงค์: หนังสือเรียนเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่สามารถเผยแพร่ไปสู่ผู้คนในวงกว้าง เนื่องจากเป็นสื่อที่ใช้ประกอบการเรียนการสอนในระบบการศึกษา นอกจากการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้แล้ว หนังสือเรียนยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางวาทกรรมในการปลูกฝังความคิด ความเชื่อ และค่านิยมบางประการให้แก่ผู้เรียน งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลวิธีทางภาษาที่สื่อภาพตัวแทนเด็กผ่านหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษา และวิเคราะห์ถ้อยปฏิบัติทางวาทกรรมและวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรมตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

วิธีการศึกษา: การวิจัยนี้เก็บข้อมูลจากหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 จำนวน 6 เล่ม ในรายวิชา “หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์” วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้กรอบการวิเคราะห์วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของ Fairclough (1995)

ผลการศึกษา: ผลการศึกษพบว่า 1) การวิเคราะห์ตัวบท (กลวิธีทางภาษา): หนังสือเรียนใช้กลวิธีทางภาษา ได้แก่ การใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคม และการใช้ชนิดกระบวนการนำเสนอภาพตัวแทนของเด็กในสามลักษณะ คือ เด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ของตนเอง เด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ที่ต้องครอบครัวยุติ และเด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ที่ต้องสังคมและประเทศชาติ 2) การวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม: หนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ผลิตโดยผู้ทรงคุณวุฒิผ่านการกำกับดูแลจากหน่วยงานรัฐทั้งก่อนและหลังการผลิตตัวบท และมีครูเป็นผู้ถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียน สารที่ปรากฏในตัวบทจึงได้รับการยอมรับว่าถูกต้องและน่าเชื่อถือ ผู้รับสารที่เป็นนักเรียนจึงพร้อมที่จะเรียนรู้ ทำความเข้าใจ และยินดีที่จะปฏิบัติตาม 3) การวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม: ภาพตัวแทนเด็กที่สื่อผ่านตัวบทถูกกำหนดโดยบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดสำคัญ คือ แนวคิดที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐเรื่องการสร้างความเป็นพลเมืองดีของชาติเพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างเยาวชนให้มีความเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ ในขณะที่วาทกรรมดังกล่าวก็มีผลทำให้เกิดการประกอบสร้างภาพเด็กหรือเยาวชนที่ “พึงประสงค์” ของสังคมซึ่งมีบทบาทต่อการกำกับความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมของผู้เรียนด้วยเช่นกัน แสดงให้เห็นว่าหนังสือเรียนมีส่วนในการควบคุมและส่งผลต่อความคิดให้แก่คนในสังคม

การประยุกต์ใช้: ผลการศึกษานี้อาจใช้เป็นแนวทางในการศึกษาด้านวาทกรรมกับภาพตัวแทน หรือการศึกษาเปรียบเทียบภาพตัวแทนเด็กหรือภาพตัวแทนคนในช่วงวัยที่แตกต่างกันที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาต่าง ๆ นอกจากนี้ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการจัดทำบทเรียนเพื่อนำเสนอเนื้อหาในบทเรียนให้มีความหลากหลายและรอบด้าน

บทสรุป: ผลการศึกษานี้ในงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่ามีความคิดความเชื่อบางประการแฝงอยู่อย่างแนบเนียนในตัวบท โดยมีภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการประกอบสร้างภาพตัวแทนเด็กที่ปรากฏในหนังสือเรียนเพื่อนำไปสู่การเป็นพลเมืองหรือสมาชิกของสังคมที่พึงประสงค์ในอนาคต เพราะนอกจากหนังสือเรียนจะผลิตขึ้นเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนและสอดแทรกเนื้อหาทางวิชาการที่สอดคล้องกับหลักสูตรการเรียนการสอนแล้ว ยังผลิตขึ้นเพื่อปลูกฝังความคิดความเชื่อ และค่านิยมบางประการที่รัฐเห็นว่าถูกต้อง เหมาะสม หรือเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติไปสู่ผู้เรียนด้วย

บทนำ (Introduction)

ในการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาที่กำหนดใช้เหมือนกันทั่วประเทศ หนังสือเรียนถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของหลักสูตร ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของไทยจะมีสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลจัดทำหนังสือเรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้เป็นหลักสูตรบังคับทั่วประเทศในปัจจุบัน (Ministry of Education, 2008) ด้วยเหตุนี้ นักเรียนที่อยู่ในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงมีหนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการเป็นสื่อหลักที่ใช้ประกอบการเรียน โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นช่วงแรกของการศึกษาภาคบังคับของประเทศซึ่งมีทั้งสิ้น 9 ระดับชั้น ตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ดังนั้น หนังสือเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยเฉพาะระดับการศึกษาภาคบังคับจึงเป็นสารที่สามารถถ่ายทอดไปยังผู้เรียนได้อย่างกว้างขวางเนื่องจากเป็นสิ่งที่นักเรียนทั่วประเทศต้องใช้ประกอบการเรียนการสอน ทั้งยังเป็นสื่อการเรียนรู้ที่มีความน่าเชื่อถือสูงเพราะผลิตขึ้นโดยหน่วยงานที่มีหน้าที่หลักในการกำกับดูแลและกำหนดทิศทางของระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศ

อย่างไรก็ดี นอกจากหนังสือเรียนจะทำหน้าที่เป็นสื่อประกอบการเรียนการสอนและถ่ายทอดเนื้อหาทางวิชาการตามหลักสูตรแล้ว ยังอาจเป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังความคิดความเชื่อและค่านิยมบางประการที่รัฐเห็นว่าถูกต้อง เหมาะสม หรือควรปฏิบัติไปสู่ผู้เรียนด้วย ดังที่งานวิจัยที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทย

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503-2544 (Sukwisith, 2011) ได้ชี้ให้เห็นว่าหนังสือเรียนมิได้เป็นเพียงเอกสารทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังเป็นวาทกรรมที่สื่อความคิด ความเชื่อต่าง ๆ เพื่อประกอบสร้าง “โลก” ในการรับรู้ของเด็กซึ่งเป็นผู้ใช้หนังสือเรียนเหล่านี้ ผลการศึกษาในงานวิจัยนี้พบอุดมการณ์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนทุกหลักสูตร คือ อุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กดีและเด็กไม่ดี และอุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่ (Sukwisith, 2011 : 397) แสดงให้เห็นว่าอุดมการณ์หรือชุดความคิดที่เกี่ยวกับเด็กเป็นอุดมการณ์หลักที่ปรากฏในหนังสือเรียน จึงน่าสนใจว่าหนังสือเรียนระดับประถมศึกษา หลักสูตรปัจจุบัน ได้นำเสนอภาพตัวแทนของเด็กในลักษณะที่สอดคล้องหรือแตกต่างจากอุดมการณ์หรือชุดความคิดเกี่ยวกับเด็กที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย หลักสูตรก่อนหน้าอย่างไร

จากการศึกษางานวิจัยทางภาษาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับภาพตัวแทน พบว่ามีการศึกษาในบริบทที่หลากหลาย ทั้งภาพตัวแทนกลุ่มชายขอบในสังคมไทย เช่น ผู้สูงอายุ (Butsabokkaew, 2019) คนอีสาน (Kaewphat, 2016) และชาวโรฮิงญา (Suriya, 2017) กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งหรือความรุนแรง เช่น ผู้ชุมนุมทางการเมือง (Sae-Lim, 2018) และผู้เรียนอาชีวศึกษา (Chuakul, 2020) กลุ่มบุคคลที่กระทำผิดหรืออดีตผู้กระทำผิด เช่น วัยรุ่นที่ก่ออาชญากรรม (Duanprakhon, 2012) นักโทษประหาร (Suriya, 2011) ผู้กระทำผิด (Monwiset, 2020) และบุคคลพ้นโทษ (Sampaopon, 2019) ส่วนการสำรวจงานวิจัยที่ศึกษาวาทกรรมในหนังสือเรียน พบว่างานวิจัยที่ใช้กรอบแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ตามแนวทางภาษาศาสตร์มีทั้งการศึกษาจากบริบทประเทศไทย เช่น หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย (Sukwisith, 2011) หนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ (Panpothong, 2015) และหนังสือเรียนวิชาพระพุทธศาสนา (Paksasuk, 2019) ตลอดจนการศึกษาจากบริบทต่างประเทศ เช่น หนังสือเรียนภาษาจีนในประเทศจีน (Liu, 2005) หนังสือเรียนภาษาตุรกีในประเทศตุรกี (Durmuş, 2016) หนังสือเรียนวิชาปักษีสถานศึกษาในประเทศปากีสถาน (Pandhiani et al., 2016) และหนังสือเรียนภาษาอังกฤษในประเทศจีน (Wu & Wu, 2025) สำหรับงานวิจัยตามแนววาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์หรือชุดความคิดเกี่ยวกับเด็ก ลักษณะแรกเป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาอุดมการณ์ทั้งหมดที่ปรากฏในตัวบท โดยมีอุดมการณ์หรือชุดความคิดเกี่ยวกับเด็กเป็นส่วนหนึ่งของผลการค้นพบ ดังปรากฏในงานวิจัยที่ศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในนิทานภาพสำหรับเด็ก (Wongbiasaj, Chantaramungkorn, & Piangbunta, 2004) และงานวิจัยที่วิเคราะห์อุดมการณ์ในหนังสือเรียนวิชาต่าง ๆ (Liu, 2005, Sukwisith, 2011, Pandhiani et al., 2016, Wu & Wu, 2025) ลักษณะที่สองเป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษากลวิธีทางภาษาที่สื่ออุดมการณ์หรือชุดความคิดเกี่ยวกับเด็กหรือผู้ใหญ่มากกว่าได้แก่ การประกอบสร้างความคิดเกี่ยวกับ “เด็กดี” และ “เยาวชนที่พึงประสงค์ของชาติ” ในเรื่องเล่าสำหรับเด็กในหนังสือวันเด็กแห่งชาติ (Chechang, 2012) ชุดความคิดเกี่ยวกับเด็กและสังคมไทยในหนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ชั้นประถมศึกษา (Panpothong, 2015) อุดมการณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างความเป็นผู้ใหญ่-เด็กในหนังสือชุด “เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก” (Rattanadilok Na Phuket, 2017) และความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กในบริบทการประกอบสร้างความความเป็นเด็กในหนังสือเรียนภาษาตุรกี (Durmuş, 2016)

เมื่อพิจารณาการศึกษาวิจัยต่าง ๆ ข้างต้น จะเห็นว่าม้งงานวิจัยที่ศึกษาวาทกรรมและอุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กในหนังสือเรียนหลากหลายรายวิชา แต่ยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์ภาพตัวแทนเด็กที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ ซึ่งมีเป้าหมายหลักต่างจากวิชาอื่น กล่าวคือ หนังสือเรียนภาษาต่าง ๆ มุ่งพัฒนาทักษะทางภาษา หนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์มุ่งให้ความรู้และสร้างความเข้าใจในประวัติศาสตร์และความเป็นชาตินั้น ๆ หนังสือเรียนวิชาพระพุทธศาสนา มุ่งปลูกฝังความคิดความเชื่อทางศาสนา ส่วนหนังสือเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองฯ มีเป้าหมายหลักในการปลูกฝังความเป็นพลเมืองให้แก่ผู้เรียน ตัวบทในรายวิชานี้จึงอาจสะท้อนกระบวนการประกอบสร้างความเป็นพลเมืองให้แก่เด็กได้อย่างชัดเจนกว่าตัวบทอื่น งานวิจัยนี้จึงต้องการศึกษาหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ ระดับประถมศึกษา หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับการนำเสนอภาพตัวแทนเด็กที่ประกอบสร้างโดยกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคม รวมทั้งศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่มีผลต่อการนำเสนอภาพตัวแทนดังกล่าวและผลของการนำเสนอภาพตัวแทนในหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาที่อาจมีต่อสังคม

วัตถุประสงค์การศึกษา (Research Objectives)

1. เพื่อศึกษากลวิธีทางภาษาที่สื่อภาพตัวแทนเด็กในหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษา รายวิชา “หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์” หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ตามแนวทางการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์
2. เพื่อวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางวาทกรรมและวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการนำเสนอภาพตัวแทนเด็กในหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษา รายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ

วิธีการศึกษา (Research Methods)

ผู้วิจัยมีขั้นตอนในการศึกษาภาพตัวแทนเด็กที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษา รายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ ดังนี้

1. ทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดเรื่องวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ภาพตัวแทน การนำเสนอผู้กระทำทางสังคม และการวิเคราะห์ชนิดกระบวนการ รวมทั้งทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ งานวิจัยเกี่ยวกับภาพตัวแทน วาทกรรมในหนังสือเรียน และอุดมการณ์หรือชุดความคิดที่เกี่ยวกับเด็ก
2. เก็บข้อมูลจากหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษา หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ในรายวิชา “หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์” ที่เรียบเรียงโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และจัดพิมพ์โดยองค์การค้ำของ สกสศ. (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา) โดยศึกษาเฉพาะตัวบทที่เป็นวัจนภาษาจากหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 รวมทั้งสิ้น 6 เล่ม
3. วิเคราะห์ข้อมูลตามแนวคิดกรอบมิติทางวาทกรรมของ Fairclough (1995) ดังนี้
 - 3.1 การวิเคราะห์ในระดับตัวบท ได้แก่ การวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่นำเสนอภาพตัวแทนเด็ก ด้วยการวิเคราะห์การใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคม และการวิเคราะห์ชนิดกระบวนการ
 - 3.2 การวิเคราะห์ในระดับวิถีปฏิบัติทางวาทกรรม ได้แก่ การวิเคราะห์กระบวนการผลิตตัวบท การกระจายตัวบท การบริโภคตัวบท และการตีความที่ผู้ผลิตตัวบทและผู้รับตัวบทมีต่อหนังสือเรียน
 - 3.3 การวิเคราะห์ในระดับวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ การวิเคราะห์ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการผลิตและการทำความเข้าใจตัวบทที่ถ่ายทอดในหนังสือเรียน โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาพตัวแทนเด็กในหนังสือเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองฯ กับบริบททางสังคมวัฒนธรรม
4. สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) Fairclough (1989) กล่าวว่าภาษาเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างหรือผลิตความหมายให้แก่สิ่งต่าง ๆ มาจากการที่วาทกรรมเป็นวิถีปฏิบัติทางสังคม (social practice) รูปแบบหนึ่ง กล่าวคือ วาทกรรมถือเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เนื่องจากเราต้องใช้ภาษาตามวิถีทางที่สังคมกำหนดซึ่งมีผลต่อการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคม จึงอาจกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์ทางภาษาก็คือปรากฏการณ์ทางสังคม ภาษาจึงมิได้เป็นเพียงผลที่เกิดจากกระบวนการหรือวิถีปฏิบัติทางสังคมเท่านั้น หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการหรือวิถีปฏิบัติทางสังคมด้วยในเวลาเดียวกัน (Fairclough, 1989 : 22) Fairclough (1995) ได้เสนอวิธีการศึกษาวาทกรรมโดยใช้กรอบการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ที่พิจารณาจากสถานการณ์ในการสื่อสารว่ามืองค์ประกอบของมิติทางวาทกรรม (dimensions of discourse) ที่สัมพันธ์กัน 3 มิติ (Fairclough, 1995 : 97) ได้แก่ 1) ตัวบท (text) คือ คำพูดและข้อเขียน 2) วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม (discourse

practice) คือ กระบวนการผลิตตัวบท การกระจายตัวบท การบริโภคตัวบท และการตีความตัวบท และ 3) วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม (sociocultural practice) คือ ปัจจัยหรือบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดดังกล่าวศึกษาบริบททางสังคมควบคู่กับการวิเคราะห์วาทกรรม โดยหนังสือเรียนในฐานะวาทกรรมสามารถพิจารณาได้เป็น 3 มิติ คือ “ตัวบท” ได้แก่ กลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในหนังสือเรียน “วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม” ได้แก่ กระบวนการผลิตและกระบวนการตีความที่ผู้ผลิตตัวบทและผู้รับตัวบทมีต่อหนังสือเรียน และ “วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม” ได้แก่ ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการผลิตและการทำความเข้าใจตัวบท

1.2 ภาพตัวแทน (Representation) Hall (1997) กล่าวว่าภาพตัวแทนเป็นการเชื่อมโยงความหมายและภาษาเข้ากับวัฒนธรรม โดยใช้ภาษาเพื่อบอกเล่าหรือนำเสนอความหมายทางโลกต่อผู้อื่น ภาพตัวแทนเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการที่ความหมายถูกผลิตและมีการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกที่อยู่ในวัฒนธรรมนั้น และเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาและสัญลักษณ์เพื่อนำเสนอสรรพสิ่ง กระบวนการเหล่านี้มีได้เกิดขึ้นอย่างตรงไปตรงมาหรือค้นพบได้โดยง่าย (Hall, 1997 : 15) ในการนำเสนอภาพตัวแทนนั้น Phakdeephassook (2018) กล่าวว่าภาพตัวแทนเกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาหรือสัญลักษณ์เพื่อถ่ายทอดหรือนำเสนอภาพสรรพสิ่งต่าง ๆ ในความคิดให้ผู้อื่นหรือโลกภายนอกได้รับรู้ แต่การนำเสนอภาพสรรพสิ่งต่าง ๆ ในความคิดนั้นส่วนใหญ่จะผ่านขั้นตอนการตัดสินใจและประเมินค่า การตีความ และการเลือกสรรแง่มุมในการนำเสนอ นอกจากนี้จุดยืนและมุมมองของผู้นำเสนอภาพตัวแทนก็มีผลต่อทัศนคติการตีความและประเมินค่าสิ่งต่าง ๆ ที่นำเสนอ ขั้นตอนและปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการสร้างความหมายบางประการให้แก่สิ่งที่นำเสนอ (Phakdeephassook, 2018 : 100-101) การนำแนวคิดภาพตัวแทนมาศึกษาตัวบทหนังสือเรียนจะช่วยตอบคำถามได้ว่าหนังสือเรียนนำเสนอภาพของเด็กผ่านทางรูปภาพอย่างไร และสิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมวัฒนธรรมอย่างไร

2. แนวคิดที่ใช้วิเคราะห์กลวิธีทางภาษา

2.1 การวิเคราะห์การใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคม van Leeuwen (1996) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการนำเสนอผู้กระทำทางสังคม (representation of social actors) เพื่อศึกษาวิธีการที่ผู้กระทำทางสังคม (social actor) ถูกนำเสนอในตัวบทโดยการใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคมที่หลากหลาย เช่น การระบุบทบาทหน้าที่ (functionalization) ด้วยอาชีพหรือบทบาทหน้าที่ การระบุตัวตน (identification) ด้วยสถานภาพแต่กำเนิด สถานะทางสังคม ความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือการทำงาน การแสดงปริมาณ (aggregation) ด้วยการกล่าวถึงปริมาณ การแสดงหมวดหมู่ (collectivization) ด้วยการแสดงหมวดหมู่ และการประเมินค่า (appraisalment) ด้วยคำที่แสดงการตัดสินหรือให้คุณค่า ผู้วิจัยนำแนวคิดนี้มาศึกษาการใช้รูปภาพเพื่ออ้างถึงเด็กและนำเสนอภาพตัวแทนเด็กที่ปรากฏในวาทกรรมหนังสือเรียน เนื่องจากการใช้รูปภาพเพื่ออ้างถึงบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ปรากฏในตัวบทสามารถสะท้อนให้เห็นความคิดและมุมมองของผู้ผลิตตัวบทว่าต้องการสื่อความหมายเกี่ยวกับผู้กระทำทางสังคมเช่นไร

2.2 การวิเคราะห์ชนิดกระบวนการ (Transitivity) แนวคิดเรื่องชนิดกระบวนการของ Halliday (1985) เป็นการวิเคราะห์โครงสร้างประโยคที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทผู้ร่วมเหตุการณ์ (participant roles) และกระบวนการ (process) ในประโยค โดยมีชนิดกระบวนการ 6 ชนิด ได้แก่ 1) กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ (material processes) แสดงการกระทำ 2) กระบวนการเกี่ยวกับความคิด (mental processes) แสดงความคิด ความรู้สึก และการรับรู้ 3) กระบวนการเกี่ยวกับสภาพ (relational processes) แสดงสิ่งที่เป็นและคุณสมบัติที่มี 4) กระบวนการเกี่ยวกับพฤติกรรม (behavioural processes) แสดงพฤติกรรมทั้งทางกายภาพและทางจิตใจ 5) กระบวนการใช้ถ้อยคำสื่อสาร (verbal processes) แสดงการพูดหรือใช้ถ้อยคำสื่อสาร 6) กระบวนการเกี่ยวกับการเกิดขึ้นหรือมีอยู่ (existential processes) แสดงการมีอยู่หรือเกิดขึ้นของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในการวิเคราะห์ภาษา Panpothong (2013) กล่าวว่าคำสื่อสารเหตุการณ์เดียวกันอาจถูกสื่อด้วยกระบวนการที่ต่างกัน ขึ้นอยู่กับทางเลือกของผู้พูด การวิเคราะห์ชนิดกระบวนการจะทำให้ทราบว่า ผู้พูดต้องการถ่ายทอดเหตุการณ์อย่างไร ชนิดกระบวนการที่ผู้พูดเลือกทำให้เราเห็นความหมายที่ผู้พูดต้องการสื่อหรือซ่อน (Panpothong, 2013 : 77) ผู้วิจัยนำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์ตัวบทเนื่องจากสามารถแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทผู้ร่วมเหตุการณ์และกระบวนการในประโยคว่ามีการกระทำชนิดใดเกิดขึ้นบ้าง เพื่อวิเคราะห์วิธีการที่ผู้ผลิตตัวบทถ่ายทอดเหตุการณ์และนำเสนอภาพตัวแทนของผู้ร่วมเหตุการณ์และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ผลการศึกษา (Research Results)

1. กลวิธีทางภาษาที่สื่อภาพตัวแทนเด็ก

ตัวบทหนังสือเรียนใช้กลวิธีทางภาษาทั้งการใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคมและการใช้ชนิดกระบวนการเพื่อประกอบสร้างภาพตัวแทนเด็กใน 3 ลักษณะ ได้แก่ เด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ต่อตนเอง เด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ต่อครอบครัว และเด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ต่อสังคมและประเทศชาติ ดังนี้

1.1 เด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ต่อตนเอง ตัวบทนำเสนอเด็กในฐานะผู้กระทำหรือมีพฤติกรรมที่เป็นบทบาทหน้าที่ในระดับปัจเจก โดยนำเสนอภาพเด็กในฐานะผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อการพัฒนาคุณลักษณะและพฤติกรรมของตนเองผ่านกลวิธีทางภาษาดังต่อไปนี้

1.1.1 การใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคม ตัวบทหนังสือเรียนใช้คำอ้างถึงเด็กที่ปรากฏร่วมกับการใช้ชนิดกระบวนการเพื่อนำเสนอให้เห็นว่าเด็กเป็นผู้มีหน้าที่ต่อตนเอง ดัง Table 1

Table 1 The Use of Social Actor Representation Presents Children as Agents Responsible for Themselves

Social Actor Representation	Type of Specification	Lexical Examples
1) Identification	young people	children, youth, children and youth (เด็ก, เยาวชน, เด็กและเยาวชน)
2) Aggregation	all young people	all children, all children and youth (เด็กทุกคน, เด็กและเยาวชนทุกคน)
3) Appraisalment	those who are good	good children, good people (เด็กดี, คนดี)
	those who are honest	honest children (เด็กซื่อสัตย์)

จาก Table 1 จะเห็นว่าการใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคมอ้างถึงเด็กใน 3 ลักษณะ ดังนี้ **1) การระบุตัวตน** ได้แก่ “เด็ก, เยาวชน, เด็กและเยาวชน” เป็นการแสดงสถานภาพที่สื่อถึงการเป็นบุคคลในวัยเยาว์ซึ่งนำไปสู่การกำหนดว่าบุคคลในวัยนี้ควรมีพฤติกรรมหรือคุณลักษณะเช่นไร **2) การแสดงปริมาณ** ได้แก่ “เด็กทุกคน, เด็กและเยาวชนทุกคน” สื่อให้เห็นว่าเด็กทุกคนล้วนถูกคาดหวังให้มีคุณลักษณะหรือปฏิบัติหน้าที่บางประการ และ **3) การประเมินค่า** ได้แก่ “เด็กดี, คนดี, เด็กซื่อสัตย์” สื่อภาพเชิงบวกของเด็กซึ่งไม่เพียงแต่เป็นการบรรยายลักษณะแต่ยังกำหนดว่าเด็กที่ดีหรือซื่อสัตย์ควรเป็นอย่างไร การนำเสนอภาพตัวแทนเด็กผ่านการใช้คำอ้างถึงเช่นนี้มักปรากฏควบคู่กับการใช้ชนิดกระบวนการที่สร้างความหมายว่าเด็กต้องรับผิดชอบต่อสถานภาพและคุณลักษณะเชิงบวกของตนด้วยการปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่สังคมวางกรอบไว้ กลวิธีทางภาษาดังกล่าวได้ประกอบสร้างให้เด็กเป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการกระทำหรือการพัฒนาตนเองให้เป็นไปตามบรรทัดฐานที่สังคมคาดหวังหรือกำหนด ภาพของเด็กที่เป็นผู้ที่มีหน้าที่ต่อตนเองจึงถูกนำเสนอในฐานะคุณลักษณะพื้นฐานที่เด็กทุกคนพึงยึดถือปฏิบัติ

1.1.2 การใช้ชนิดกระบวนการ ตัวบทหนังสือเรียนเลือกใช้ชนิดกระบวนการที่มีเด็กเป็นผู้ร่วมเหตุการณ์ในกระบวนการต่าง ๆ ที่แสดงลักษณะเฉพาะของบุคคล ดังต่อไปนี้

1) กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ

1.1) เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และมีความรับผิดชอบ

ตัวอย่าง: ผู้กระทำ = เด็ก

คุณตา หนู**ทำ**การบ้านเสร็จแล้ว กรุณาตรวจด้วยค่ะ

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 8)

เช้าวันอาทิตย์ ไบบัวและดอกบัวตื่นนอนแต่เช้า

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 60)

จากตัวอย่าง การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำซึ่งมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้กระทำทั้งการทำการบ้านเสร็จแล้วและการตื่นแต่เช้า สื่อภาพของเด็กด้วยการนำเสนอให้เห็นว่าเด็กควรมีความรับผิดชอบและปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ตามที่ตนควรกระทำหรือได้รับมอบหมาย

1.2) เด็กควรประหยัดและอดออม

ตัวอย่าง: ผู้กระทำ = เด็ก

[ครู] เก่งมาก ใช้แก้วใส่น้ำแปรงฟัน ไม่เปิดน้ำทิ้ง เป็นการประหยัดน้ำ

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 31)

นักเรียนไปโรงเรียน ซึ่งเป็นที่รวมของเยาวชนจำนวนมาก จึงได้แต่งกายด้วย
เครื่องแบบนักเรียน เพื่อความเป็นระเบียบ ความรักสามัคคี ในหมู่คณะ และประหยัดค่าใช้จ่าย

(Office of the Basic Education Commission, 2016c : 140)

การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำโดยมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้กระทำ สื่อให้เห็นลักษณะการกระทำที่พึงประสงค์ของเด็กทั้งการประหยัดทรัพยากรและการใช้จ่ายอย่างประหยัด นำเสนอให้เห็นว่าการประหยัดอดออมเป็นสิ่งที่เด็กพึงกระทำ

1.3) เด็กควรมีความซื่อสัตย์

ตัวอย่าง: ผู้กระทำ = เด็ก

[มะลิ] คุณแม่ เด็กผู้ชายคนนั้นนิสัยดี เก็บนาฬิกาได้ คืนให้เจ้าของ

[ผู้หญิง] ชอบใจนะหนู ลูกใคร...เป็นเด็กดีจัง

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 19)

วันนี้หนูเก็บกระเป๋าสตางค์ได้แล้วคืนเจ้าของ หนูได้รับคำชมด้วยค่ะ

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 21)

ตัวอย่าง: ผู้เป็นเป้าหมายในประโยชน์กรรม = เด็ก

วันนี้หนูเก็บกระเป๋าสตางค์ได้แล้วคืนเจ้าของ หนูได้รับคำชมด้วยค่ะ

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 21)

การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงกระบวนการโดยมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้กระทำด้วยการนำสิ่งของที่ตนเองเก็บมาได้ไปคืนเจ้าของ และมีเด็กแสดงบทบาทเป็นเป้าหมายจากการกระทำที่สื่อถึงการได้รับคำชมเชยจากการนำสิ่งของไปคืน เป็นการกำหนดกรอบพฤติกรรมที่พึงประสงค์ผ่านตัวบทด้วยการนำเสนอให้เห็นว่าการที่เด็กมีความซื่อสัตย์เป็นสิ่งที่ควรกระทำ

2) กระบวนการเกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำสื่อสาร

2.1) เด็กควรมีกิริยามารยาทที่เหมาะสม

ตัวอย่าง: ผู้พูด = เด็ก

[ครู] วันนี้เรามาเลือกหัวหน้าห้องกัน ใครจะเสนอใครบ้างคะ

[นักเรียน] ผมเสนอมาลี เพราะเรียบร้อย พุดจาเพราะครับ

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 36)

การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงกระบวนการเกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำสื่อสารโดยมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้พูดในตัวอย่างสื่อให้เห็นลักษณะกิริยามารยาทในแง่ของการเป็นผู้ที่พูดจาไพเราะ นำเสนอให้เห็นว่าการมีกิริยามารยาทที่เหมาะสมคือคุณลักษณะที่เด็กควรมี

3) กระบวนการเกี่ยวกับความคิดความรู้สึก

3.1) เด็กควรมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

ตัวอย่าง: ผู้รู้สึก/รับรู้ = เด็ก

[ข่าวในทีวี] มีข่าวเรื่องเด็กอายุ 9-10 ขวบ ประมาณ 10 คน ถูกบังคับให้ทำงาน

[มะลิ] หนูสงสัยว่าเด็กพวกนั้นจึงเลยเคอะเขิน

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 9)

จากตัวอย่าง การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงกระบวนการทางความคิดและความรู้สึก โดยมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้รับรู้สื่อให้เห็นว่าเด็กมีความสงสารเห็นใจผู้อื่น ในขณะเดียวกันก็นำเสนอให้เห็นว่าความเป็นผู้เห็นอกเห็นใจผู้อื่นคือคุณสมบัติสำคัญที่เด็กพึงมี

4) กระบวนการเกี่ยวกับพฤติกรรม

4.1) เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และมีความรับผิดชอบ

ตัวอย่าง: ผู้มีพฤติกรรม = เด็ก

นักเรียนห้องนี้ตั้งใจเรียน ไม่คุยไม่เล่นในเวลาเรียนและเวลาทำงานจึงทำงานเสร็จตรงเวลา

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 29)

[ครู] วันนี้เรามาเลือกหัวหน้าห้องกัน ใครจะเสนอใครบ้างคะ

[นักเรียน] ผมเสนอสมพงษ์ เพราะขยันมาโรงเรียนแต่เช้า ทำความสะอาดห้องด้วยครับ

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 36)

การใช้คำหรือกลุ่มคำที่มีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้มีพฤติกรรมในตัวอย่าง นอกจากจะสื่อให้เห็นพฤติกรรมที่แสดงการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ในฐานะนักเรียนทั้งการตั้งใจศึกษาเล่าเรียนและความขยันหมั่นเพียรแล้ว ยังนำเสนอพฤติกรรมที่พึงประสงค์ว่าเด็กควรมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน

4.2) เด็กควรมีกิริยามารยาทที่เหมาะสม

ตัวอย่าง: ผู้มีพฤติกรรม = เด็ก

[ดาว] สวัสดีค่ะคุณป้า

[ป้า] ลูกใครน่ารักจัง ไหว้สวยด้วย

(Office of the Basic Education Commission, 2016b : 31)

ตัวอย่างข้างต้นแสดงกระบวนการเกี่ยวกับพฤติกรรมโดยมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้มีพฤติกรรมในลักษณะของการไหว้ที่สวยงาม สื่อให้เห็นกิริยามารยาทที่เหมาะสมของเด็ก ในขณะเดียวกันก็นำเสนอให้เห็นว่ากิริยามารยาทดังกล่าวเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์และเป็นพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติตาม

4.3) เด็กควรมีน้ำใจและช่วยเหลือผู้อื่น

ตัวอย่าง: ผู้มีพฤติกรรม = เด็ก

[ครู] วันนี้เรามาเลือกหัวหน้าห้องกัน ใครจะเสนอใครบ้างคะ

[นักเรียน] หนูเสนอมะลิ เพราะเรียนเก่ง ชอบช่วยเหลือเพื่อนค่ะ

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 36)

การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงกระบวนการเกี่ยวกับพฤติกรรม โดยมีเด็กเป็นผู้แสดงพฤติกรรม สื่อความหมายของการช่วยเหลือผู้อื่นในลักษณะที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ การเลือกใช้กระบวนการดังกล่าวสร้างภาพของเด็กให้เป็นผู้ที่มีความพร้อมช่วยเหลือผู้อื่น และนำเสนอให้เห็นว่าคุณลักษณะของความมีน้ำใจเป็นสิ่งที่เด็กควรยึดถือ

5) กระบวนการเกี่ยวกับสภาพ

5.1) เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ

ตัวอย่าง: ผู้มีคุณสมบัติ = เด็ก

ดอกบัวได้รู้ว่าการอมทำให้ดอกบัวรู้จักใช้จ่ายแต่พอควร มีความรับผิดชอบมากขึ้น

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 60)

การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงกระบวนการเกี่ยวกับสภาพ โดยมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้มีคุณสมบัติ แสดงให้เห็นการกำหนดบทบาทของเด็กในฐานะผู้มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ การใช้คำหรือกลุ่มคำดังกล่าวสื่อให้เห็นว่าเด็กควรปฏิบัติตามบทบาทที่กำหนดและมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน

5.2) เด็กควรมีนิสัยหรือจิตใจที่ดีงาม

ตัวอย่าง: ผู้มีคุณสมบัติ = เด็ก

[นักเรียน] ผมกำลังเก็บขยะใส่ถังขยะครับ ไม่รู้ว่าใครทิ้งไว้

[ครู] ดีมาก นักเรียนเป็นเด็กดี และยังแต่งตัวเรียบร้อยตามระเบียบของโรงเรียนด้วย

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 31)

จากตัวอย่าง การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงสภาพ โดยมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้มีคุณสมบัติของการเป็นเด็กดีซึ่งเป็นผลจากการเก็บขยะที่มีผู้มาทิ้งไว้ แสดงให้เห็นกระบวนการสร้างความหมายที่เชื่อมโยงเด็กเข้ากับลักษณะนิสัยเชิงบวก สื่อให้เห็นว่าการเป็นผู้มีลักษณะนิสัยที่ดีเป็นคุณสมบัติที่พึงประสงค์

5.3) เด็กควรมีความซื่อสัตย์

ตัวอย่าง: ผู้มีคุณสมบัติ = เด็ก

[มะลิ] คุณแม่ เด็กผู้ชายคนนั้นนิสัยดี เก็บนาฬิกาได้ คืนให้เจ้าของ

[ผู้หญิง] ขอบใจนะหนู ลูกใคร...เป็นเด็กดีจัง

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 19)

[ผู้ชาย] คุณพี่โชคดีนะครับที่มีลูกเป็นคนดี มีความซื่อสัตย์

[มะลิ] ขอบคุณค่ะคุณน้า

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 20)

การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงสภาพโดยมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์โดยเชื่อมโยงกับเหตุการณ์การนำสิ่งของที่เก็บได้ไปคืนเจ้าของและได้รับคำชมเชย สะท้อนการนำเสนอภาพของเด็กในฐานะผู้มีคุณธรรมที่สื่อให้เห็นว่าความซื่อสัตย์เป็นคุณสมบัติที่เด็กควรมีและควรได้รับการปลูกฝัง

จากผลการศึกษาการใช้ชนิดกระบวนการเพื่อสื่อภาพเด็กในฐานะผู้มีหน้าที่ต่อตนเองสรุปได้ว่า ตัวบทหนังสือเรียนกำหนดบทบาทให้เด็กเป็นผู้ร่วมเหตุการณ์หลักโดยเลือกใช้ชนิดกระบวนการ 5 ประเภท ได้แก่ กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ การใช้ถ้อยคำสื่อสาร ความคิดและความรู้สึก พฤติกรรม และสภาพ ภาพตัวแทนเด็กที่ปรากฏในตัวบทถูกประกอบสร้างให้เป็นผู้มีบทบาทหน้าที่ต่อตนเอง ได้แก่ เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และมีความรับผิดชอบ เด็กควรมีความซื่อสัตย์ เด็กควรประหยัดและอดออม เด็กควรมีนิสัยหรือจิตใจที่ดีงาม เด็กควรมีน้ำใจและช่วยเหลือผู้อื่น เด็กควรมีกิจกรรมายาทที่เหมาะสม และเด็กควรมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การใช้กลวิธีทางภาษาเหล่านี้แฝงนัยทางอุดมการณ์ในการสร้างพลเมืองที่พึงประสงค์ ซึ่ง “หน้าที่ต่อตนเอง” คือบรรทัดฐานสำคัญที่เด็กต้องปฏิบัติ การวางบทบาทให้เด็กเป็น “ผู้กระทำ” ในกระบวนการเชิงบวกต่าง ๆ สื่อให้เห็นว่าการพัฒนาตนเองเป็นหน้าที่ที่เด็กพึงปฏิบัติตามกรอบที่สังคมกำหนด เพื่อให้เด็กยอมรับต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์และประพฤติปฏิบัติตนตามความคาดหวังของรัฐหรือสังคม

1.2 เด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ต่อครอบครัว ตัวบททางสถานะของเด็กในฐานะสมาชิกของโครงสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวซึ่งเป็นการขยายบทบาทหน้าที่ของเด็กจากระดับปัจเจกไปสู่ระดับครอบครัว เพื่อนำเสนอภาพเด็กเป็นผู้มีหน้าที่ต่อครอบครัวผ่านกลวิธีทางภาษา ดังนี้

1.2.1 การใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคม ตัวบทหนังสือเรียนใช้คำแทนเพื่ออ้างถึงเด็กที่ปรากฏร่วมกับการใช้ชนิดกระบวนการเพื่อนำเสนอให้เห็นว่าเด็กเป็นผู้มีหน้าที่ต่อครอบครัว ดัง Table 2

Table 2 The Use of Social Actor Representation Presents Children as Agents Responsible to Their Families

Social Actor Representation	Type of Specification	Lexical Examples
1) Identification	those with kinship relations	child, grandchild, older sibling, younger sibling, older brother (ลูก, หลาน, พี่, น้อง, พี่ชาย)
2) Collectivization	those belonging to the same group	we, family (เรา, ครอบครัว)
3) Aggregation	those among all members	everyone, everyone in the household, everyone in the family (ทุกคน, ทุกคนในบ้าน, ทุกคนในครอบครัว)

จาก Table 2 จะเห็นว่ามี การใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคมเพื่ออ้างถึงเด็กใน 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) การระบุตัวตน ได้แก่ “ลูก, หลาน, พี่, น้อง, พี่ชาย” แสดงความสัมพันธ์ทางเครือญาติและลำดับอาวุโสเพื่อสื่อถึงความเป็นญาติพี่น้องหรือสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน การระบุสถานะของเด็กเช่นนี้ทำให้บทบาทหน้าที่ที่มีความสัมพันธ์กับตัวตนของเด็กโดยตรง เช่น “ลูก” ย่อมมีหน้าที่เชื่อฟังพ่อแม่ หรือ “พี่” ย่อมมีหน้าที่ดูแลน้อง การใช้คำแทนลักษณะนี้จึงสื่อว่าเด็กมีบทบาทและหน้าที่ที่สอดคล้องกับสถานะในครอบครัวของตน 2) การแสดงหมวดหมู่ ได้แก่ “เรา, ครอบครัว” แสดงถึงการจัดให้เด็กอยู่ในกลุ่มเดียวกันกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว เพื่อสื่อความหมายว่าเด็กเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวที่ทุกคนมีหน้าที่และความรับผิดชอบร่วมกัน และ 3) การแสดงปริมาณ ได้แก่ “ทุกคน, ทุกคนในบ้าน, ทุกคนในครอบครัว, สมาชิกทุกคนในครอบครัว” ซึ่งแสดงถึงจำนวนทั้งหมดเพื่อนำเสนอว่าเด็กเป็นสมาชิกของครอบครัว สื่อความหมายของการคาดหวังให้เด็กมีส่วนร่วมในบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ของครอบครัว การใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคมเหล่านี้มักปรากฏร่วมกับการใช้ชนิดกระบวนการที่กำหนดบทบาทผู้ร่วมเหตุการณ์ในกระบวนการที่สร้างความหมายให้เด็กเป็นผู้มีหน้าที่ต่อครอบครัว ทั้งในมิติของความสัมพันธ์ การเป็นสมาชิกของกลุ่มและความรับผิดชอบร่วมกัน การใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคมในลักษณะดังกล่าวจึงมีส่วนในการประกอบสร้างภาพตัวแทนเด็กให้เป็นผู้ที่ต้องปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ตามบรรทัดฐานที่กำหนดไว้ในฐานะสมาชิกของครอบครัว

1.2.2 การใช้ชนิดกระบวนการ การใช้ชนิดกระบวนการที่มีเด็กเป็นผู้ร่วมเหตุการณ์ในกระบวนการต่าง ๆ ที่แสดงบทบาทหน้าที่ของการเป็นสมาชิกในครอบครัว มีดังนี้

1) กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ

1.1) เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในครอบครัว

ตัวอย่าง: ผู้กระทำ = เด็ก

[มะลิ] หนูเอาน้ำมาให้คุณตา คุณยายค่ะ

[มานะ] ผมทำการบ้านแล้วผมจะลงไปใส่ปุ๋ยและรดน้ำต้นไม้ค่ะ

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 8)

จากตัวอย่าง การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงการกระทำซึ่งมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้กระทำทั้งการดูแลเอาน้ำมาให้ตายายดื่ม และการใส่ปุ๋ยรดน้ำต้นไม้ สื่อให้เห็นลักษณะการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ในฐานะที่เป็นสมาชิกในครอบครัว นำเสนอให้เห็นว่าเด็กมีความรับผิดชอบและปฏิบัติตามบทบาทที่ตนควรกระทำหรือได้รับมอบหมาย

1.2) เด็กควรช่วยเหลือและรับผิดชอบงานในครอบครัว

ตัวอย่าง: ผู้กระทำ = เด็ก

คุณแม่ชวนดอกบัวไปตลาดใกล้บ้าน ส่วนโบว์ช่วยคุณพ่อทำงานอยู่กับบ้าน

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 47)

การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงการกระทำซึ่งมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้กระทำด้วยการช่วยทำงานบ้าน สื่อให้เห็นการช่วยเหลือและรับผิดชอบงานต่าง ๆ ในบ้าน การใช้คำหรือกลุ่มคำเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าเด็กควรช่วยเหลือและรับผิดชอบงานบ้านในฐานะที่เป็นหนึ่งในสมาชิกของครอบครัว

1.3) เด็กควรเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอนของผู้อาวุโสในครอบครัว

ตัวอย่าง: ผู้กระทำ = เด็ก

เช้าวันพุธ เต็นและดาวตื่นนอนแต่เช้า อาบน้ำ แต่งตัว เตรียมตัวรับประทานอาหารเช้า

เมื่อรับประทานอาหารเช้าเสร็จแล้ว ไปสวัสดีคุณยาย คุณพ่อ คุณแม่ ก่อนไปโรงเรียน

(Office of the Basic Education Commission, 2016b : 62)

ตัวอย่าง: ผู้เป็นเป้าหมาย = เด็ก

ทุกคนมีหน้าที่ของตัวเอง พ่อแม่ มีหน้าที่ในการเลี้ยงดู อบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนดี

ของสังคม

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 11)

จากตัวอย่าง การใช้กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำนำเสนอให้เด็กแสดงบทบาทเป็นผู้กระทำกริยาด้วยการสวัสดียายและพ่อแม่ก่อนไปเรียน ในขณะเดียวกันเด็กยังแสดงบทบาทเป็นเป้าหมายของการกระทำที่แสดงถึงการได้รับการอบรมสั่งสอนจากบุคคลในครอบครัว สื่อให้เห็นกรอบความคิดที่กำหนดว่าเด็กควรเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอนของผู้ใหญ่ในครอบครัว

2) กระบวนการเกี่ยวกับความคิดความรู้สึก

2.1) เด็กควรเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอนของผู้อาวุโสในครอบครัว

ตัวอย่าง: ผู้รู้สึก/รับรู้ = เด็ก

ทุกคนเป็นญาติของฉัน ฉันรักและเคารพญาติของฉัน

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 3)

การเลือกใช้คำแสดงอารมณ์ความรู้สึกโดยมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้รู้สึกหรือรับรู้ สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงบวกในลักษณะของความรักและความเคารพต่อเครือญาติ ในขณะเดียวกันก็นำเสนอกรอบแนวคิดที่ชี้ให้เห็นว่าเด็กควรเคารพเชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดามารดาและผู้อาวุโสในครอบครัวอย่างเหมาะสม

3) กระบวนการเกี่ยวกับสภาพ

3.1) เด็กควรช่วยเหลือและรับผิดชอบงานในครอบครัว

ตัวอย่าง: ผู้มีคุณสมบัติ = เด็ก

ครอบครัวไทยมีสมาชิกหลายคน...ทุกคนในบ้านมีหน้าที่ช่วยเหลือกัน

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 6)

จากตัวอย่าง การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงสภาพโดยนำเสนอให้เด็กแสดงบทบาทเป็นผู้มีคุณสมบัติ สื่อให้เห็นลักษณะการเป็นผู้ปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่พึงกระทำในฐานะที่เป็นสมาชิกในครอบครัว ด้วยการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระต่าง ๆ ภายในบ้าน นำเสนอให้เห็นว่าเด็กพึงปฏิบัติตามบรรทัดฐานและบทบาทหน้าที่ภายในครอบครัว

จากผลการศึกษาการใช้ชนิดกระบวนการเพื่อสื่อภาพตัวแทนเด็กในฐานะผู้มีหน้าที่ต่อครอบครัวสรุปได้ว่า ตัวบทหนังสือเรียนกำหนดบทบาทให้เด็กเป็นผู้ร่วมเหตุการณ์หลักผ่านกระบวนการ 3 ประเภท ได้แก่ กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ ความคิด ความรู้สึก และสภาพ ภาพตัวแทนที่ถูกประกอบสร้างจึงนำเสนอให้เด็กมีหน้าที่สัมพันธ์กับการเป็นสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ เด็กควรช่วยเหลือและรับผิดชอบงานในครอบครัว เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในครอบครัว และเด็กควรเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้อาวุโสในครอบครัว บทบาทดังกล่าวมิได้เป็นแค่เพียงการกระทำเชิงพฤติกรรม แต่ยังครอบคลุมถึงทัศนคติและความรู้สึกเคารพผูกพันจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตลอดจนการเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสที่ปรากฏในตัวบท ได้ส่งผลให้เด็กยอมรับและตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนที่มีต่อครอบครัว การเลือกใช้ชนิดกระบวนการในลักษณะนี้จึงสื่อถึงแนวทางความหมายว่า “หน้าที่ต่อครอบครัว” คือสิ่งที่เด็กพึงยึดถือปฏิบัติ

1.3 เด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ต่อสังคมและประเทศชาติ ตัวบทนำเสนอภาพเด็กในฐานะพลเมืองที่มีหน้าที่ต่อสังคมและประเทศชาติซึ่งเป็นการขยายบทบาทหน้าที่ของเด็กจากระดับปัจเจกและครอบครัวไปสู่ระดับสังคมและระดับชาติ โดยใช้กลวิธีทางภาษาดังต่อไปนี้

1.3.1 การใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคม ผลการศึกษพบการใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคมอ้างถึงเด็กที่ปรากฏร่วมกับการใช้ชนิดกระบวนการที่สื่อภาพของเด็กในฐานะสมาชิกของกลุ่มหรือพลเมืองที่มีหน้าที่ต่อโรงเรียน ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ดัง Table 3

Table 3 The Use of Social Actor Representation Presents Children as Agents Responsible to Society and the Nation

Social Actor Representation	Type of Specification	Lexical Examples
1) Functionalization	those of school age	students (นักเรียน)
2) Appraisalment	those with good manners	youth with good manners (เยาวชนที่มีมารยาทดี)
3) Identification	those who are young	children and youth (เด็กและเยาวชน)
4) Collectivization	those who belong to the same group	we, us (เรา, พวกเรา)
5) Aggregation	those among all members	all children, all students, everyone, everyone in the community, all Thai people (เด็กทุกคน, นักเรียนทุกคน, ทุกคน, ทุกคนที่อยู่ในชุมชน, ชาวไทยทุกคน)

จาก Table 3 จะเห็นว่ามีการใช้คำแทนเพื่ออ้างถึงเด็ก ดังนี้ 1) การระบุบทบาทหน้าที่ ได้แก่ “นักเรียน” แสดงสถานภาพของเด็กในฐานะผู้อยู่ในวัยเรียน เป็นการกำหนดบทบาทของเด็กในฐานะผู้อยู่ในระบบการศึกษาที่สัมพันธ์กับหน้าที่ที่พึงปฏิบัติในฐานะนักเรียน เช่น การปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน 2) การประเมินค่า ได้แก่ “เยาวชนที่มีมารยาทดี” เป็นการให้คุณค่าเชิงบวกของเด็กที่มีกิริยามารยาทพึงประสงค์ และเป็นการกำหนดแบบแผนว่าเด็กที่ดีควรประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร การมีกิริยามารยาทที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งที่เด็กพึงปฏิบัติเพื่อรักษาภาพลักษณ์ของกลุ่มและสังคม 3) การระบุตัวตน ได้แก่ “เด็กและเยาวชน” สื่อให้เห็นภาพของเด็กในฐานะบุคคลวัยเยาว์ซึ่งเป็นกลุ่มทางสังคมที่มีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ สื่อให้เห็นว่าบทบาทหน้าที่ของเด็กขยายไปสู่โครงสร้างสังคมที่ใหญ่ขึ้น 4) การแสดงหมวดหมู่ ได้แก่ “เรา, พวกเรา” สื่อถึงความเป็นพวกเดียวกัน การใช้คำดังกล่าวในบริบทของโรงเรียน ชุมชน หรือชาติ เป็นการสร้างความรู้สึกของการเป็น “พลเมือง” ที่สื่อความหมายว่าเด็กเป็นสมาชิกของกลุ่ม หน้าที่ต่อสังคมและประเทศชาติจึงเป็นสิ่งที่เด็กควรตระหนัก และ 5) การแสดงปริมาณ ได้แก่ “เด็กทุกคน, นักเรียนทุกคน, ทุกคน, ทุกคนที่อยู่ในชุมชน, ชาวไทยทุกคน” นำเสนอให้เห็นว่าเด็กทุกคนเป็นสมาชิกของกลุ่ม โดยเฉพาะการใช้คำว่า “ชาวไทยทุกคน” เป็นการขยายบทบาทหน้าที่ของเด็กจากระดับตนเองและครอบครัวไปสู่ระดับที่ใหญ่ขึ้น เด็กจึงถูกวางบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองซึ่งหน้าที่ต่อประเทศชาติเป็นบรรทัดฐานที่เด็กทุกคนพึงยึดถือ การใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคมในลักษณะเหล่านี้มักปรากฏควบคู่กับการใช้ชนิดกระบวนการที่สร้างความหมายว่าเด็กเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่ต่อโรงเรียน ชุมชน และประเทศชาติ ทั้งในแง่ของการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ การรักษาบรรทัดฐานทางสังคม และการร่วมรับผิดชอบต่อส่วนรวม ด้วยเหตุนี้ การใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคมดังกล่าว จึงประกอบสร้างภาพตัวแทนเด็กในฐานะพลเมืองที่มีหน้าที่ต่อสังคมและประเทศชาติตามกรอบบรรทัดฐานที่ตัวบทกำหนด

1.3.2 การใช้ชนิดกระบวนการ ตัวบทหนังสือเรียนนำเสนอภาพตัวแทนเด็กด้วยการใช้ชนิดกระบวนการที่สื่อให้เห็นถึงนิสัย พฤติกรรม หรือการกระทำของเด็กในฐานะที่เป็นพลเมืองของสังคมในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1) กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ

1.1) เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในสังคม

ตัวอย่าง: ผู้กระทำ = เด็ก

[มะลิ] มาลี พวกพี่ ๆ เขามาโรงเรียนแต่เช้าทำความสะอาดบริเวณโรงเรียนและรดน้ำต้นไม้

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 35)

ครูและนักเรียนปฏิบัติตามสถานภาพและบทบาทหน้าที่

(Office of the Basic Education Commission, 2016c : 6)

จากตัวอย่าง การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำซึ่งมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้กระทำสื่อให้เห็นลักษณะการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ตามที่เด็กควรกระทำหรือได้รับมอบหมายในโรงเรียน นำเสนอให้เห็นว่าเด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในสังคม

1.2) เด็กควรมีน้ำใจและช่วยเหลือผู้อื่นในสังคม

ตัวอย่าง: ผู้กระทำ = เด็ก

มานะและมะลิ มาถึงโรงเรียนตั้งแต่เช้า ช่วยเพื่อนๆ ทำความสะอาดบริเวณโรงเรียน

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 25)

เมื่อวานนี้ นักเรียนช่วยกันจัดห้องเรียนเป็นระเบียบสวยงามแล้ว วันนี้เรามาเขียนแผนผังห้องเรียนกัน

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 94)

การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงการกระทำซึ่งมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้กระทำสื่อให้เห็นการกระทำของเด็กในลักษณะของการช่วยกันทำงานต่าง ๆ ในโรงเรียน สื่อภาพตัวแทนเด็กด้วยการนำเสนอให้เห็นว่าเด็กควรมีน้ำใจและช่วยเหลือผู้อื่นในสังคม

1.3) เด็กควรปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม

ตัวอย่าง: ผู้กระทำ = เด็ก

[มะลิ] มะลิ พวกพี่ๆ เขามาโรงเรียนแต่เช้าทำความสะอาดบริเวณโรงเรียนและรดน้ำต้นไม้

[มาลี] มะลิ พี่เขาเป็นคนดีนะ ปฏิบัติตามกฎ กติกา และข้อตกลงของโรงเรียน

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 35)

ตัวอย่าง: ผู้เป็นเป้าหมายในประโยคกรรม = เด็ก

นักเรียนในแต่ละโรงเรียนจะได้รับการฝึกให้ยืนแถวเป็นระเบียบ

(Office of the Basic Education Commission, 2010 : 62)

การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงการกระทำซึ่งนำเสนอเด็กเป็นผู้กระทำที่สื่อถึงการเป็นผู้ปฏิบัติตามกฎโรงเรียน และการนำเสนอให้เด็กเป็นเป้าหมายในประโยคกรรมที่สื่อถึงการเป็นผู้ได้รับการฝึกให้ปฏิบัติตามกฎ สื่อให้เห็นว่าการปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคมเป็นสิ่งที่เด็กพึงกระทำ

1.4) เด็กควรเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอนของผู้ใหญ่

ตัวอย่าง: ผู้เป็นเป้าหมาย = เด็ก

ผู้มีสถานภาพเป็นครูก็ต้องมีบทบาทหน้าที่ คือ ให้ความรู้ อบรมดูแลสั่งสอนนักเรียน

และจัดกิจกรรมพัฒนานักเรียนให้เป็นคนดี

(Office of the Basic Education Commission, 2016c : 6)

จากตัวอย่าง การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงการกระทำที่มีเด็กแสดงบทบาทเป็นเป้าหมายของการกระทำสื่อให้เห็นภาพของเด็กในฐานะผู้ตอบสนองต่อคำสั่งสอนและคำชี้แนะของครูอาจารย์ซึ่งมีบทบาทเป็นผู้อบรมและให้การศึกษา นำเสนอกรอบความคิดที่ชี้ให้เห็นว่าเด็กควรเคารพ เชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสอนของผู้ใหญ่

2) กระบวนการเกี่ยวกับพฤติกรรม

2.1) เด็กควรปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม

ตัวอย่าง: ผู้มีพฤติกรรม = เด็ก

นักเรียนไปโรงเรียน ซึ่งเป็นที่รวมของเยาวชนจำนวนมาก จึงได้แต่งกายด้วย

เครื่องแบบนักเรียน เพื่อความเป็นระเบียบ ความรักสามัคคี ในหมู่คณะ และประหยัดค่าใช้จ่าย

(Office of the Basic Education Commission, 2016c : 140)

การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงกระบวนการเกี่ยวกับพฤติกรรมโดยมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้มีพฤติกรรมในตัวอย่างสื่อให้เห็นลักษณะพฤติกรรมของเด็กที่เป็นผู้ปฏิบัติตามกฎระเบียบของสถานศึกษา ในขณะเดียวกันก็นำเสนอให้เห็นว่ากฎระเบียบต่าง ๆ ที่สังคมวางไว้เป็นสิ่งที่เด็กควรปฏิบัติตาม

2.2) เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในสังคม

ตัวอย่าง: ผู้มีพฤติกรรม = เด็ก

มานะและมะลิ มาถึงโรงเรียนตั้งแต่เช้า...นักเรียนทุกคนมาเข้าแถวหน้าเสาธง ร่วมกันร้องเพลงชาติและสวดมนต์ก่อนเข้าเรียน

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 25)

การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงกระบวนการเกี่ยวกับพฤติกรรมซึ่งเด็กมีบทบาทเป็นผู้มีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตนในฐานะนักเรียนที่ให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน นำเสนอให้เห็นว่าเด็กควรตระหนักและปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่รวมถึงความรับผิดชอบที่ตนมีต่อสังคมอย่างเหมาะสม

3) กระบวนการเกี่ยวกับสภาพ

3.1) เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในสังคม

ตัวอย่าง: ผู้มีคุณสมบัติ = เด็ก

นักเรียนมีหน้าที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 28)

นักเรียนมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามข้อตกลง กติกา ระเบียบ และยังมีสิทธิที่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายมีเสรีภาพในการกระทำใด ๆ ที่ไม่ทำให้อื่นเดือดร้อน

(Office of the Basic Education Commission, 2016b : 14)

จากตัวอย่าง การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงกระบวนการเกี่ยวกับสภาพโดยมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้มีคุณสมบัติ สื่อให้เห็นลักษณะการเป็นผู้มีหน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียนในฐานะนักเรียน และการมีหน้าที่ปฏิบัติตามกฎกติกาต่าง ๆ ในฐานะพลเมืองของประเทศ กระบวนการดังกล่าวนำเสนอให้เห็นว่าเด็กพึงตระหนักและปฏิบัติตามหน้าที่และความรับผิดชอบตามบทบาทของตนในสังคม

3.2) เด็กควรมีน้ำใจและช่วยเหลือผู้อื่นในสังคม

ตัวอย่าง: ผู้มีคุณสมบัติ = เด็ก

[แม่] ดีใจไหม เพื่อนไวใจหนู

[มะลิ] ดีใจค่ะ ตอนแรกหนูก็กลัวจะทำได้ไม่ดี

[พ่อ] พ่อว่ามะลิจะทำได้ดี เพราะหนูเป็นคนตั้งใจทำงาน ชอบช่วยเหลือเพื่อน

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 42)

การใช้คำหรือกลุ่มคำที่แสดงกระบวนการเกี่ยวกับสภาพ โดยนำเสนอให้เด็กมีบทบาทเป็นผู้มีคุณสมบัติสะท้อนภาพของเด็กในแง่ของการเป็นผู้มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นอย่างสม่ำเสมอ การใช้กระบวนการในลักษณะดังกล่าวนำเสนอกรอบความคิดที่ชี้ให้เห็นว่าเด็กพึงมีน้ำใจและให้ความช่วยเหลือสมาชิกคนอื่นในสังคม

3.3) เด็กควรปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม

ตัวอย่าง: ผู้มีคุณสมบัติ = เด็ก

นักเรียน มีหน้าที่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน

(Office of the Basic Education Commission, 2016a : 28)

จากตัวอย่าง การใช้คำหรือกลุ่มคำแสดงกระบวนการเกี่ยวกับสภาพโดยมีเด็กแสดงบทบาทเป็นผู้มีคุณสมบัติที่สื่อให้เห็นลักษณะการเป็นผู้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสถานศึกษา นำเสนอภาพแทนของเด็กในฐานะสมาชิกหรือพลเมืองที่พึงตระหนักและยึดถือการปฏิบัติตามบรรทัดฐานหรือกฎระเบียบของสังคม

จากผลการศึกษาการเลือกใช้ชนิดกระบวนการเพื่อสื่อภาพตัวแทนเด็กในฐานะผู้มีหน้าที่ต่อสังคมและประเทศชาติสรุปได้ว่า ตัวบทหนังสือเรียนกำหนดบทบาทให้เด็กเป็นผู้ร่วมเหตุการณ์หลักผ่านกระบวนการ 3 ประเภท ได้แก่ กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ พฤติกรรม และสภาพ โดยภาพที่ถูกประกอบสร้างคือภาพตัวแทนเด็กในฐานะพลเมืองผู้มีหน้าที่ต่อโรงเรียน ชุมชน และประเทศชาติ ได้แก่ เด็กควรปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในสังคม เด็กควรมีน้ำใจและช่วยเหลือผู้อื่นในสังคม และเด็กควรเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอนของผู้ใหญ่ ภาพตัวแทนเหล่านี้สื่อให้เห็นภาพของเด็กดีในฐานะของผู้ที่ปฏิบัติตามสอดคล้องกับบรรทัดฐานของสถาบันทางสังคมและรัฐ การเลือกใช้ชนิดกระบวนการในลักษณะนี้จึงสื่อความหมายโดยนัยว่า “หน้าที่ต่อสังคมและประเทศชาติ” เป็นความรับผิดชอบตามบทบาทของการเป็นพลเมือง การวางบทบาทให้เด็กเป็นผู้กระทำและมีคุณสมบัติที่สอดคล้องกับกฎระเบียบของสังคมในตัวบทหนังสือเรียนมีผลต่อการหล่อหลอมพฤติกรรมของเด็กให้เป็นพลเมืองดีของรัฐที่มีการกระทำและพฤติกรรมที่สอดคล้องกับกรอบคุณค่าที่สังคมกำหนด

จากการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีทางภาษาที่สื่อภาพตัวแทนเด็กในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ สามารถสรุปได้ดัง Table 4

Table 4 The Relationship between Representations and Linguistic Strategies

The Use of Social Actor Representation					
Representations	Social Actor Representation				
	Identification	Aggregation	Appraisalment	Collectivization	Functionalization
1. Children as individuals responsible for themselves	●	●	●		
2. Children as individuals responsible for their families	●	●		●	
3. Children as individuals responsible for society and the nation	●	●	●	●	●
The Use of Transitivity (Process Types)					
Representations	Transitivity (Process Types)				
	Material Processes	Relational Processes	Behavioural Processes	Mental Processes	Verbal Processes
1. Children as Individuals Responsible for Themselves					
Children should perform their roles and responsibilities.	●	●	●		
Children should be honest.	●	●			
Children should be thrifty and practice saving.	●				
Children should be generous and helpful to others.			●	●	
Children should have appropriate manners and behavior.			●		●
Children should have good character and a virtuous mind.		●			
Children should be empathetic toward others.				●	

Table 4 The Relationship between Representations and Linguistic Strategies (cont.)

The Use of Transitivity (Process Types)								
Representations	Transitivity (Process Types)							
	Material Processes	Relational Processes	Behavioural Processes	Mental Processes	Verbal Processes			
2. Children as Individuals Responsible for Their Families								
Children should help with and take responsibility for household tasks.	●	●						
Children should fulfill their roles and responsibilities within the family.	●							
Children should respect, obey, and follow the teachings of elders in the family.	●				●			
3. Children as Individuals Responsible for Society and the Nation								
Children should abide by the rules and regulations of society.	●	●	●					
Children should fulfill their roles and responsibilities within society.	●	●	●					
Children should be generous and helpful to others in society.	●	●						
Children should respect, obey, and follow the guidance of adults.	●							

จาก Table 4 การใช้กลวิธีการนำเสนอผู้กระทำทางสังคมมีความสัมพันธ์กับการประกอบสร้างภาพตัวแทนเด็กในแต่ละระดับ กล่าวคือ ภาพตัวแทน “เด็กเป็นผู้มีหน้าที่ต่อตนเอง” ใช้การระบุตัวตน การแสดงปริมาณ และการประเมินค่า เพื่อเน้นคุณลักษณะ บทบาทเชิงความสัมพันธ์ และคุณค่าความดีของเด็ก ภาพตัวแทน “เด็กเป็นผู้มีหน้าที่ต่อครอบครัว” นอกจากจะใช้การระบุตัวตนและการแสดงปริมาณแล้ว ยังปรากฏการแสดงหมวดหมู่เพื่อสื่อความเป็นสมาชิกของกลุ่ม และภาพตัวแทน “เด็กเป็นผู้มีหน้าที่ต่อสังคมและประเทศชาติ” ปรากฏทุกกลวิธีรวมถึงการระบุบทบาทหน้าที่ซึ่งไม่ปรากฏในภาพตัวแทนอื่น เพื่อเน้นบทบาทเชิงหน้าที่ของเด็กในฐานะพลเมือง โดยกลวิธีโดดเด่นที่พบในทุกภาพตัวแทนคือ การระบุตัวตนและการแสดงปริมาณ สื่อให้เห็นว่าหนังสือเรียนมุ่งกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กและนำเสนอเด็กในฐานะกลุ่มทางสังคมโดยการประกอบสร้างภาพตัวแทนของเด็กที่เน้นความมีหน้าที่ ความรับผิดชอบ และความเป็นสมาชิกของครอบครัวและชาติ สำหรับการใช้นิถิตกระบวนการนำเสนอการกระทำต่าง ๆ ของเด็ก ได้สื่อภาพตัวแทนเด็กเป็นสามระดับ โดยมีภาพตัวแทนย่อยในแต่ละระดับ ดังนี้ 1) “ภาพตัวแทนเด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ต่อตนเอง” ได้แก่ เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และมีความรับผิดชอบ เด็กควรมีความซื่อสัตย์ เด็กควรประหยัดและอดออม เด็กควรมีนิสัยหรือจิตใจที่ดีงาม เด็กควรมีน้ำใจและช่วยเหลือผู้อื่น เด็กควรมีกิริยามารยาทที่เหมาะสม และเด็กควรมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น 2) “ภาพตัวแทนเด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ต่อครอบครัว” ได้แก่ เด็กควรช่วยเหลือและรับผิดชอบงานในครอบครัว เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในครอบครัว และเด็กควรเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอนของผู้อาวุโสในครอบครัว และ 3) “ภาพตัวแทนเด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ต่อสังคมและประเทศชาติ” ได้แก่ เด็กควรปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในสังคม เด็กควรมีน้ำใจและช่วยเหลือผู้อื่นในสังคม และเด็กควรเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอนของผู้ใหญ่ เมื่อพิจารณาจากตารางจะเห็นได้ว่ากลวิธีที่ปรากฏโดดเด่นและพบมากที่สุด ในภาพตัวแทนทุกประเภทคือกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ รองลงมาได้แก่กระบวนการเกี่ยวกับสภาพและกระบวนการเกี่ยวกับพฤติกรรม ตามด้วยกระบวนการเกี่ยวกับความคิด ในขณะที่กระบวนการใช้ถ้อยคำสื่อสารปรากฏน้อยที่สุด ภาพตัวแทนที่นำเสนอผ่านกลวิธีทางภาษาทั้งสามระดับสะท้อนถึงพัฒนาการของหน้าที่และบทบาทของเด็กที่ขยายขอบเขตจากความรับผิดชอบต่อตนเองในฐานะปัจเจกบุคคล ไปสู่ความความรับผิดชอบต่อครอบครัวผ่านความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และขยายต่อไปยังความรับผิดชอบต่อสังคมและชาติในฐานะสมาชิกของกลุ่มและพลเมืองของประเทศ การเลือกใช้กลวิธีทางภาษาเหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือกำหนดกรอบความคาดหวังที่สังคมมีต่อเด็กในแต่ละระดับ

2. วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม และวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม

2.1 วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม

จากตัวบทหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ เมื่อพิจารณากระบวนการผลิตตัวบท จะเห็นว่าผู้ส่งสารได้สื่อสารผ่านฉก ได้แก่ ฉกในมิติการผลิตหนังสือเรียนที่มีการออกประกาศเพิ่มวิชาหน้าที่พลเมืองฯ เป็นรายวิชาเพิ่มเติมในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2551 ได้ส่งผลให้ตัวบทหนังสือเรียนถูกผลิตขึ้นเพื่อใช้เป็นสื่อประกอบการเรียนในสถานศึกษา และใช้เป็นเครื่องมือขัดเกลาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ โดยมีผู้ส่งสารคือผู้จัดทำหนังสือเรียน ได้แก่ คณะกรรมการจัดทำสื่อต้นแบบหนังสือเรียน และมีสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานรัฐที่กำหนดเนื้อหาการเรียนรู้อีกและกำกับดูแลการจัดทำ ส่วนฉกในมิติการเรียนการสอนที่มีผู้สอนเป็นผู้ส่งสาร มีทั้งการเรียนการสอนในชั้นเรียนโดยใช้หนังสือเรียนเป็นสื่อประกอบ และการเรียนการสอนนอกชั้นเรียนที่นักเรียนนำบทเรียนไปทบทวนหรือทำกิจกรรมตามที่ครูมอบหมาย

ในด้านการกระจายตัวบท ตัวบทหนังสือเรียนสามารถแพร่กระจายไปยังผู้รับสารในวงกว้าง เนื่องจากมีช่องทางการสื่อสารผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือเรียนซึ่งเป็นสื่อประกอบการเรียนในการศึกษาภาคบังคับที่ทุกคนต้องเรียนและเป็นสื่อที่ใช้ทั่วประเทศ จึงสามารถกระจายตัวบทหรือนำเสนอสารไปยังกลุ่มผู้อ่านได้ในวงกว้าง อีกทั้งหนังสือเรียนยังใช้น้ำเสียงในระดับภาษาทางการและกึ่งทางการโดยมีรูปแบบของถ้อยคำเป็นภาษาไทยมาตรฐาน ทั้งยังมีรูปภาพหรือตารางประกอบเนื้อหาในบทเรียน ผู้เรียนจึงสามารถทำความเข้าใจได้โดยง่าย เมื่อพิจารณาบรรทัดฐานการปฏิสัมพันธ์จะเห็นว่าตัวบทหนังสือเรียนเป็นการสื่อสารทางเดียวจากผู้จัดทำไปยังผู้อ่านในลักษณะของปริจเฉทหนังสือเรียนและปริจเฉทการสั่งสอน การที่หนังสือเรียนผลิตและถ่ายทอดโดยผู้ผลิตตัวบทที่มีอำนาจในสังคมได้ส่งผลให้ผู้รับสารต้องปฏิบัติตามสารที่ผู้ผลิตตัวบทสื่อออกมาในเนื้อหาของบทเรียน

เมื่อพิจารณาในแง่ของกระบวนการรับหรือการบริโภคตัวบท ผู้รับสารในหนังสือเรียนคือผู้เรียนซึ่งเป็นการรับสารทางเดียวผ่านตัวบทหนังสือเรียน เมื่อพิจารณาฉกในมิติการเรียนการสอนจะเห็นว่าสารต่าง ๆ ในหนังสือเรียนถ่ายทอดผ่านครูเพื่อให้นักเรียนเชื่อว่าถูกต้องหรือควรนำไปปฏิบัติตามโดยไม่โต้แย้ง เพราะนอกจากครูจะเป็นผู้มีหน้าที่โดยตรงในการถ่ายทอดความรู้แล้ว ยังมีหน้าที่อบรมสั่งสอนนักเรียนให้ปฏิบัติตามอย่างถูกต้องเหมาะสม เมื่อนักเรียนได้รับหรือบริโภคสารในตัวบทหนังสือเรียนที่ถ่ายทอดโดยครูผู้สอน จึงทำให้ยอมรับและยินดีที่จะปฏิบัติตาม

ในแง่กระบวนการตีความตัวบท การที่หนังสือเรียนผลิตขึ้นโดยผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ และผ่านการตรวจสอบจากหน่วยงานรัฐทั้งก่อนและหลังผลิตตัวบท ทำให้สารที่ปรากฏในบทเรียนได้รับการตีความว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้องเหมาะสมเชื่อถือได้ จากบรรทัดฐานในการตีความที่ผู้รับสารมักจะเชื่อตามที่ผู้ผลิตตัวบทนำเสนอรวมทั้งตีความว่าข้อมูลที่นำเสนอเป็น “ความจริง” จึงมีผลอย่างยิ่งในการทำให้ผู้เรียนซึ่งเป็นผู้รับสารยอมรับ พร้อมจะเรียนรู้ทำความเข้าใจ และยินดีที่จะปฏิบัติตาม

2.2 วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม

2.2.1 อิทธิพลของสังคมวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการนำเสนอภาพตัวแทนเด็กในหนังสือเรียน

1) แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมือง เนื่องจากพลเมืองเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม การสร้างความเป็นพลเมืองจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประเทศ (Rochanahasdin, Choosuan, & Sungtong, 2017: 210) นำไปสู่นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ดีหรือมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ นิยามของ “พลเมืองดี” ตามที่ปรากฏในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ (Office of the Basic Education Commission, 2016c : 23) คือ ผู้ที่ปฏิบัติตามสถานภาพ บทบาทของตนอย่างเหมาะสม ปฏิบัติตนตามสิทธิ เสรีภาพ ตามกฎหมาย ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ปฏิบัติตนตามหน้าที่ของตน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการรักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ปฏิบัติตนเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาประเทศในทุกด้าน

2) การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง รัฐใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือปลูกฝังหรือสร้างลักษณะการประพฤติปฏิบัติที่พึงประสงค์ให้แก่พลเมืองของประเทศ การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เป็นกระบวนการที่พัฒนาประชาชนโดยให้ความรู้ความเข้าใจทักษะของการเป็นพลเมืองดี รวมทั้งการปลูกฝังลักษณะนิสัยที่ดี และผลที่ต้องการให้เกิดขึ้นก็คือประชาชนได้เข้าใจและประพฤติปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่และสิทธิของตนเองในฐานะพลเมืองดีที่สร้างสรรค์ประโยชน์ให้กับประเทศชาติ (Rochanahasdin, Choosuan, & Sungtong, 2017 : 210) การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็น

พลเมืองเป็นกระบวนการหนึ่งที่ช่วยให้เยาวชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองเพื่อเตรียมตัวที่จะเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นพลเมืองดีของชาติในอนาคต ดังที่ Niranthawee (2006 : 16) ได้กล่าวว่าการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เป็นการให้นักเรียนได้มีเครื่องมือสำหรับเตรียมตัวเป็นพลเมืองดี เพื่อเตรียมให้นักเรียนมีบทบาท มีส่วนร่วมรับผิดชอบสังคมเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่

3) การพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของประเทศไทย การพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยใช้การศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการปลูกฝังคุณลักษณะของพลเมืองดีแก่เยาวชนไทย หลักสูตรการศึกษาได้ปรับเปลี่ยนตามบริบททางการเมืองและสังคมในแต่ละยุคสมัย ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2547 ได้นิยาม “พลเมือง” ในแผนการศึกษาแห่งชาติว่า พลเมืองแห่งสยาม คือ ผู้สามารถประกอบอาชีพได้ เป็นผู้ที่มีจิตสำนึกและหน้าที่แห่งพลเมือง มีการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรสังคมศึกษาในวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม จนกระทั่งปัจจุบันใช้ชื่อว่า วิชาหน้าที่พลเมือง กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มุ่งให้ผู้เรียนสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะพลเมืองไทยและพลเมืองโลก (Siridhrungsri, 2017 : 104-105) หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 กำหนดให้หน้าที่พลเมืองฯ อยู่ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยมีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข การเป็นพลเมืองดี ความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปลูกฝังค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข ในสังคมไทยและสังคมโลก (Bureau of Academic Affairs and Educational Standards, 2008 : 1) ต่อมาคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้กำหนดค่านิยมหลัก 12 ประการ เพื่อปลูกฝังค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมแก่เยาวชนไทย ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางฯ มีการจัดทำแนวปฏิบัติและเอกสารประกอบเพื่อสนับสนุนการพัฒนาและประเมินค่านิยมดังกล่าวในสถานศึกษา (Bureau of Academic Affairs and Educational Standards, 2014 : 2-3) นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการได้ออกประกาศเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2557 กำหนดให้สถานศึกษาทุกสังกัดเพิ่มวิชาหน้าที่พลเมืองฯ เป็นรายวิชาเพิ่มเติมในทุกระดับชั้นของการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจด้านความเป็นพลเมือง ความเป็นไทย และการอยู่ร่วมกันในระบอบประชาธิปไตยอย่างสันติสุข โดยมีสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำคู่มือและสื่อการเรียนรู้

จากข้อมูลดังกล่าว แสดงให้เห็นว่ารัฐใช้การศึกษาเป็นกลไกเชิงนโยบายเพื่อหล่อหลอมคุณลักษณะความเป็นพลเมืองของเยาวชนมาอย่างต่อเนื่อง แนวคิดเรื่องการสร้างพลเมืองที่พึงประสงค์จึงสอดคล้องกับการนำเสนอภาพตัวแทนเด็กในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ โดยประเด็นความเป็นพลเมืองปรากฏชัดในนโยบายระดับชาติและนโยบายทางการศึกษา เพื่อมุ่งให้การจัดการศึกษาเป็นกลไกสร้างพลเมืองของประเทศ ส่งผลให้หนังสือเรียนผลิตขึ้นภายใต้กรอบอุดมการณ์ของรัฐ ทั้งหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ค่านิยมหลัก 12 ประการ และนโยบายที่กำหนดให้วิชาหน้าที่พลเมืองฯ เป็นรายวิชาเพิ่มเติมในสถานศึกษา ล้วนกำหนดทิศทางการผลิตตัวบทในหนังสือเรียนให้มุ่งปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามนิยามของรัฐ ส่งผลให้หนังสือเรียนประกอบสร้าง “ภาพตัวแทนเด็ก” ผ่านกลวิธีทางภาษาให้เป็นผู้มีหน้าที่และความรับผิดชอบใน 3 ระดับ ได้แก่ หน้าที่ต่อตนเอง หน้าที่ต่อครอบครัว และหน้าที่ต่อสังคมและประเทศชาติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าหนังสือเรียนทำหน้าที่เป็นเครื่องมือถ่ายทอดอุดมการณ์รัฐผ่านการสร้างภาพเด็กในอุดมคติให้พร้อมเป็นพลเมืองที่ดีของชาติตามระเบียบสังคมที่รัฐกำหนด

2.2.2 ผลทางอุดมการณ์ของการนำเสนอภาพตัวแทนเด็กในหนังสือเรียน

จากการวิเคราะห์ภาพตัวแทนเด็กที่สื่อผ่านหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ จะเห็นได้ว่าหนังสือเรียนมิได้ผลิตขึ้นเพื่อถ่ายทอดเนื้อหาทางวิชาการตามหลักสูตรเท่านั้น แต่ยังประกอบสร้างความคิดเกี่ยวกับการเป็นเด็กดีและเยาวชนที่พึงประสงค์โดยการตีกรอบบรรทัดฐานทางความคิดและพฤติกรรมของเด็กให้ตรงตามแบบแผนที่สังคมกำหนด โดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างพลเมืองดีที่เอื้อต่อการกำกับดูแลสมาชิกในสังคมให้เป็นไปตามที่รัฐต้องการ Fairclough (1995) อธิบายว่าวาทกรรมกับสังคมเป็นความสัมพันธ์แบบวิภาษ นอกจากปริบททางสังคมวัฒนธรรมจะมีผลต่อการสื่ออุดมการณ์หรือความคิดความเชื่อในวาทกรรมแล้ว อุดมการณ์เหล่านี้ก็มีผลต่อการกำกับความคิดความเชื่อและพฤติกรรมของสังคมด้วย เมื่อพิจารณาผ่านวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม จะเห็นว่าวาทกรรมหนังสือเรียนมีความสัมพันธ์กับสังคมแบบวิภาษอย่างเด่นชัด กล่าวคือ ภาพตัวแทนเด็กที่สื่อผ่านตัวบทหนังสือเรียนซึ่งผลิตโดยกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคมได้ถูกกำหนดโดยปริบททางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความ

เป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ของสังคม ในขณะที่ตัวบทวรรณกรรมดังกล่าวก็มีผลให้เกิดการประกอบสร้างภาพตัวแทนเด็กหรือเยาวชนที่พึงประสงค์ของสังคมซึ่งมีบทบาทต่อการกำกับความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมของผู้เรียนเช่นกัน แสดงให้เห็นว่าหนังสือเรียนมีส่วนในการควบคุมและส่งผลต่อความคิดให้แก่คนในสังคม

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา (Conclusion and Discussion)

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่สื่อภาพตัวแทนเด็กในหนังสือเรียนชั้นประถมศึกษา รายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ และวิเคราะห์วิธีปฏิบัติทางวาทกรรมและวิธีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม โดยใช้กรอบมิติทางวาทกรรมของ Fairclough (1995) ผลการวิเคราะห์ในระดับตัวบท พบว่าหนังสือเรียนใช้กลวิธีทางภาษาโดยใช้คำแทนผู้กระทำทางสังคมและการใช้ชนิดกระบวนการ นำเสนอภาพตัวแทนของเด็กในสามลักษณะ คือ 1) เด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ของตนเอง ได้แก่ เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และมีความรับผิดชอบ เด็กควรมีความซื่อสัตย์ เด็กควรประหยัดและอดออม เด็กควรมีนิสัยหรือจิตใจที่ดีงาม เด็กควรมีน้ำใจและช่วยเหลือผู้อื่น เด็กควรมีกิริยามารยาทที่เหมาะสม และเด็กควรมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น 2) เด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ต่อครอบครัว ได้แก่ เด็กควรช่วยเหลือและรับผิดชอบงานในครอบครัว เด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในครอบครัว และเด็กควรเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอนของพ่อแม่และผู้อาวุโสในครอบครัว 3) เด็กเป็นผู้ที่มีหน้าที่ต่อสังคมและประเทศชาติ ได้แก่ เด็กควรเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสอนของผู้ใหญ่ เด็กควรปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม เด็กควรมีน้ำใจและช่วยเหลือผู้อื่นในสังคม และเด็กควรปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในสังคม ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางวาทกรรม พบว่าหนังสือเรียนเป็นวาทกรรมที่ผลิตโดยผู้ทรงคุณวุฒิผ่านการกำกับดูแลจากหน่วยงานรัฐทั้งก่อนและหลังผลิตตัวบท และมีครูเป็นผู้ถ่ายทอดตัวบทดังกล่าวไปสู่นักเรียน สารที่ปรากฏในตัวบทจึงได้รับการยอมรับว่ามีความถูกต้องและน่าเชื่อถือ ผู้รับสารที่เป็นนักเรียนจึงพร้อมที่จะเรียนรู้ ทำความเข้าใจ และยินดีที่จะปฏิบัติตาม ดังที่ van Dijk (1989) ได้กล่าวว่าแบบเรียนผลิตโดยนักวิชาการและนำมาถ่ายทอดโดยครูซึ่งถือว่าเป็นผู้มีความรู้ สิ่งที่น่าเสนอในแบบเรียนทั้งเนื้อหาและชุดความคิดต่าง ๆ จึงได้รับการยอมรับว่าถูกต้องเหมาะสม (van Dijk, 1989 as cited in Panpothong, 2013 : 146) ส่วนผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม พบว่าภาพตัวแทนเด็กที่สื่อผ่านตัวบทถูกกำหนดโดยบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดสำคัญ คือ แนวคิดที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐเรื่องการสร้างความเป็นพลเมืองดีของชาติเพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างเยาวชนให้มีความเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ ในขณะที่ตัวบทวรรณกรรมดังกล่าวก็มีผลทำให้เกิดการประกอบสร้างภาพเด็กหรือเยาวชนที่ “พึงประสงค์” ของสังคมซึ่งมีบทบาทต่อการกำกับความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมของผู้เรียนด้วยเช่นกัน แสดงให้เห็นว่าหนังสือเรียนมีส่วนในการควบคุมและส่งผลต่อความคิดให้แก่ผู้คนในสังคม

จากการวิเคราะห์การนำเสนอภาพตัวแทนเด็กในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ พบว่าตัวบทได้นำเสนอให้ภาพตัวแทนของเด็กในฐานะ “ผู้มีหน้าที่” กลายเป็นภาพแทนหลัก ผ่านการจำแนกบทบาทของเด็กออกเป็นสามมิติ ได้แก่ เด็กในฐานะผู้ที่มีหน้าที่ของตนเอง เด็กในฐานะผู้ที่มีหน้าที่ต่อครอบครัว และเด็กในฐานะผู้ที่มีหน้าที่ต่อสังคมและประเทศชาติ สะท้อนการกำหนดบทบาทและหน้าที่ในฐานะพลเมืองของเด็กที่ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงระดับปัจเจกหรือครอบครัวเท่านั้น หากแต่ขยายไปสู่ระดับสังคมที่กว้างขึ้น ภาพตัวแทนดังกล่าวจึงมิได้เป็นเพียงการบรรยายคุณลักษณะของเด็ก หากแต่เป็นการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของเด็กในฐานะพลเมืองที่พึงปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่สังคมและรัฐคาดหวัง ภาพตัวแทนของเด็กที่ถ่ายทอดผ่านตัวบทถูกกำหนดและหล่อหลอมโดยบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับแนวคิดเชิงอุดมการณ์ของรัฐว่าด้วยการสร้าง “พลเมืองดี” ของชาติ ซึ่งมองว่าการจัดการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการหล่อหลอมเยาวชนให้เป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ ภายใต้กรอบวาทกรรมดังกล่าวตัวบทจึงเน้นย้ำเกี่ยวกับการตระหนักรู้ใน “หน้าที่” ของเด็กในฐานะพลเมืองมากกว่าเน้นการมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์ของเด็ก หนังสือเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองฯ จึงมิได้เป็นเพียงสื่อการประกอบการเรียนการสอนที่ถ่ายทอดความรู้เท่านั้น หากแต่เป็นตัวบทเชิงอุดมการณ์ที่มีบทบาทในการผลิตซ้ำความคิดความเชื่อเรื่องหน้าที่พลเมืองของเด็กให้คงอยู่ในฐานะ “ความจริงทางสังคม” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Fairclough (1995) ที่ชี้ให้เห็นว่านอกจากบริบททางสังคมวัฒนธรรมจะมีผลต่อการสื่ออุดมการณ์หรือความคิดความเชื่อในวาทกรรมแล้ว อุดมการณ์เหล่านั้นก็ส่งผลต่อการกำกับความคิดความเชื่อและพฤติกรรมของสังคมด้วย

เมื่อเปรียบเทียบภาพตัวแทนของเด็กในงานวิจัยนี้กับงานวิจัยของ Sukwisith (2011) ซึ่งศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นของอุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กในวาทกรรมหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย พบว่ามีทั้งประเด็นที่สอดคล้องและแตกต่างกัน ในประเด็นที่

สอดคล้องกัน ผลการศึกษาของ Sukwisith (2011) ได้ชี้ให้เห็นว่าอุดมการณ์ที่ถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในตวัพบคือความคิดที่มองว่า “เด็กดี” คือสมาชิกที่ดีของสังคมและเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาในงานวิจัยนี้ที่แสดงให้เห็นว่าพลเมืองที่ดีของชาติถูกนิยามในฐานะผู้ที่ปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ที่กำหนด และประพฤติตนสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคม ส่วนในประเด็นที่แตกต่างกัน งานวิจัยนี้พบว่าหนังสือเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองฯ นำเสนอภาพตัวแทนเด็กในลักษณะเชิงบวก ผ่านกรอบ “บทบาทหน้าที่” ที่เด็กพึงปฏิบัติตนเอง ครอบครัว และสังคมหรือประเทศชาติ โดยมีได้เน้นการสร้างภาพที่ไม่พึงประสงค์อย่างชัดเจน แตกต่างจากงานวิจัยของ Sukwisith (2011) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยนำเสนออุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กในลักษณะคู่ตรงข้ามระหว่าง “เด็กดี” และ “เด็กไม่ดี” โดยเด็กดีถูกประกอบสร้างให้เป็นผู้มีคุณค่า มีลักษณะและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ขณะที่เด็กไม่ดีถูกทำให้เป็นผู้ไร้คุณค่าและมีลักษณะหรือพฤติกรรมที่ไม่ควรปฏิบัติ ความแตกต่างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าหนังสือเรียนภาษาไทยนำเสนอทั้งอุดมการณ์ที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ผ่านการจัดวางความหมายเชิงคู่ตรงข้าม ในขณะที่หนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ เลือกใช้กลวิธีการผลิตซ้ำภาพตัวแทนที่พึงประสงค์ของเด็กเป็นหลัก โดยเน้นการชี้ว่าบทบาทและหน้าที่ใดคือสิ่งที่เด็กควรปฏิบัติ มากกว่าการเน้นย้ำภาพตัวแทนที่ไม่พึงประสงค์อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม การผลิตซ้ำภาพตัวแทนของเด็กในฐานะพลเมืองดีอย่างต่อเนื่องกลับทำหน้าที่กำหนดกรอบบรรทัดฐานโดยปริยาย กล่าวคือ การกระทำหรือพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากแบบแผนของ “ความเป็นพลเมืองดี” ที่สังคมและรัฐกำหนด ย่อมถูกทำให้กลายเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมหรือไม่พึงประสงค์ แม้จะมีได้กล่าวถึงโดยตรงก็ตาม

ในประเด็นที่หนังสือเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองฯ ทำหน้าที่เป็นวาทกรรมซึ่งผลิตซ้ำอุดมการณ์ของรัฐและผู้มีอำนาจในสังคมเพื่อหล่อหลอมเด็กให้เป็นสมาชิกที่พึงประสงค์ตามกรอบที่รัฐกำหนด ผลการศึกษาของงานวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยก่อนหน้าที่มุ่งศึกษาชุดความคิดและอุดมการณ์เกี่ยวกับเด็กในตวัพบที่ผลิตโดยรัฐ เช่น งานวิจัยของ Sukwisith (2011) ที่ศึกษาแบบเรียนภาษาไทยระดับประถมศึกษา งานวิจัยของ Chechang (2012) ที่ศึกษาวาทกรรมในหนังสือวันเด็กแห่งชาติ และงานวิจัยของ Panpothong (2015) ที่ศึกษาแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ระดับประถมศึกษา ซึ่งงานวิจัยเหล่านี้ต่างให้ข้อสรุปในทิศทางเดียวกันว่ารัฐใช้ภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเป็นกลไกขัดเกลาทางสังคมที่สร้างบรรทัดฐานและค่านิยมของเด็กดีที่พึงประสงค์ ซึ่งเอื้อต่อการกำกับดูแลและควบคุมสมาชิกในสังคมต่อไป ในทำนองเดียวกัน Liu (2005) ได้ชี้ให้เห็นจากการศึกษาแบบเรียนภาษาจีนระดับประถมศึกษาที่ใช้ทั่วประเทศจีนว่าวาทกรรมในแบบเรียนมิได้เป็นสื่อที่เป็นกลาง หากแต่ทำหน้าที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ในการควบคุมทางสังคมและเป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์ของรัฐในการสร้างและกำกับความหมายทางสังคม เช่นเดียวกับที่ Pandhiani et al. (2016) ซึ่งศึกษาแบบเรียนวิชาปากีสถานศึกษาพบว่า วาทกรรมในแบบเรียนมุ่งให้เด็กกลายเป็นพลเมืองที่ยอมจำนนและเชื่อฟัง หลักสูตรการศึกษาและแบบเรียนจึงไม่ใช่สิ่งที่ถูกเขียนขึ้นอย่างเป็นกลาง แต่คือ “ความรู้ที่เป็นทางการ” ซึ่งเกิดจากการคัดเลือกเฉพาะบางแง่มุมเพื่อรับใช้อุดมการณ์ทางการเมือง

งานวิจัยเรื่องภาพตัวแทนเด็กในหนังสือเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองฯ มีจุดร่วมกับงานวิจัยต่าง ๆ ข้างต้นใน ประเด็นของผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่าตวัพบที่ผลิตโดยรัฐทำหน้าที่เป็นกลไกทางอุดมการณ์ที่ใช้กลวิธีทางภาษาขัดเกลาและกำหนดบรรทัดฐานความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้มีข้อแตกต่างในด้านตวัพบที่ศึกษาและมิติการวิเคราะห์ โดยมุ่งศึกษาตวัพบหนังสือเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองฯ ซึ่งผู้ผลิตตวัพบมีวัตถุประสงค์หลักในการปลูกฝังความเป็นพลเมืองให้แก่ผู้เรียนโดยตรง ผลการศึกษาจึงช่วยให้เห็นกลไกทางอุดมการณ์ในตวัพบประเภทนี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นถึงการจัดลำดับชั้นในบทบาทหน้าที่ของเด็กที่ขยายขอบเขตความรับผิดชอบจากระดับปัจเจกและครอบครัวไปสู่สังคมและประเทศชาติ ซึ่งเป็นมิติเชิงโครงสร้างที่อาจไม่ปรากฏชัดในงานวิจัยที่ศึกษาตวัพบประเภทอื่น

งานวิจัยเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า นอกจากการใช้ภาษามีจะความสัมพันธ์กับปริบททางสังคมและวัฒนธรรมแล้วยังมีความสำคัญและส่งผลต่อความคิดและการรับรู้ของผู้คนในสังคมด้วยเช่นกัน เนื่องจากรัฐหรือผู้มีอำนาจควบคุมวาทกรรมสามารถใช้การจัดการศึกษาเป็นเครื่องมือถ่ายทอดหรือปลูกฝังความคิดความเชื่อรวมทั้งกำกับดูแลและควบคุมสมาชิกในสังคมให้มีความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ โดยมีภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการประกอบสร้างภาพตัวแทนเด็กที่ปรากฏในหนังสือเรียนเพื่อนำไปสู่การเป็นพลเมืองหรือสมาชิกของสังคมที่พึงประสงค์ในอนาคต ทั้งนี้ van Dijk (1989) ได้กล่าวไว้ว่าหนังสือเรียนมีอิทธิพลต่อผู้คนในวงกว้างไม่ต่างจากสื่อสารมวลชน เนื่องจากเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องใช้ประกอบการเรียนการสอนสำหรับการศึกษาระบบ (van Dijk, 1989 : 48) ตวัพบหนังสือเรียนจึงทำหน้าที่เป็นวาทกรรมที่ผลิตซ้ำและเน้นย้ำภาพตัวแทนของเด็กที่พึงประสงค์ผ่านการนำเสนอบทบาท การกระทำ และการแสดงออกที่ถูกทำให้เป็นบรรทัดฐาน ภาพตัวแทนดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการรับรู้

ของผู้เรียน และอาจทำให้ความหมายของเด็กที่เป็น “พลเมืองดี” ตามที่ตัวบทกำหนดถูกยอมรับในฐานะความจริงทางสังคม ส่งผลให้เด็กหรือเยาวชนที่มีความคิดหรือพฤติกรรมไม่สอดคล้องกับภาพตัวแทนดังกล่าวถูกตีตราหรือตัดสินว่าเป็นผู้มีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ ทั้งที่ในความเป็นจริงอัตลักษณ์และพฤติกรรมของแต่ละบุคคลมีความหลากหลายและซับซ้อน ดังนั้น การผลิตซ้ำภาพตัวแทนของเด็กในหนังสือเรียนจึงไม่เพียงสะท้อนค่านิยมทางสังคม หากแต่ยังมีบทบาทในการทำให้กรอบความหมายบางประการกลายเป็นเรื่องปกติ และอาจนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนที่คลาดเคลื่อนหรือบิดเบือนจากความเป็นจริงในการปรับปรุงเนื้อหาของหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองฯ จึงควรปรับปรุงให้ทันสมัยและก้าวตามสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความหลากหลายทางความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติตน ผู้ผลิตตัวบททั้งหน่วยงานรัฐที่กำกับดูแลและผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้จัดทำหนังสือเรียนควรเพิ่มความตระหนักในการนำเสนอเนื้อหาในบทเรียนให้หลากหลายและรอบด้าน ไม่นำเสนอเนื้อหาในเชิงตัดสินความคิดหรือการกระทำที่อาจต่างไปจากความเป็นพลเมืองดีที่ประพฤติตนตามแบบแผนที่สังคมกำหนด เนื่องจากการที่ตัวบทหนังสือเรียนนำเสนอเนื้อหาในเชิงตัดสินความคิดหรือพฤติกรรมใดๆ ไม่ถูกต้องหรือไม่เหมาะสมย่อมส่งผลต่อความคิดและการรับรู้ของผู้รับสาร หากผู้ผลิตตัวบทมีความตระหนักในประเด็นดังกล่าวและนำเสนอความหลากหลายทางความคิดและการกระทำโดยให้ผู้อ่านได้มีโอกาสคิดและไตร่ตรองด้วยตนเองก็ย่อมจะทำให้หนังสือเรียนสามารถทำหน้าที่ในการปลูกฝังและสร้างพลเมืองที่ดีของสังคมและของชาติได้อย่างเปิดกว้างมากยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgments)

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “ภาพตัวแทนเด็กที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์” ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ประเภททุนนักวิจัยรุ่นใหม่ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566

ผู้เขียนใช้เครื่องมือ AI ในการตรวจแก้ภาษาและตรวจสอบไวยากรณ์ในบทความภาษาอังกฤษ โดยผู้เขียนได้ตรวจสอบและรับผิดชอบต่อเนื้อหาทั้งหมดในต้นฉบับอย่างสมบูรณ์

รายการเอกสารอ้างอิง (References)

- Bureau of Academic Affairs and Educational Standards. (2008). *Tua Chi wat Lae Sara Kan Rianru Kaenklang Khong Klum Sara Kan Rianru Sangkhom Sueksa, Satsana Lae Watthanatham*. [Indicators and Core Learning Content for the Social Studies, Religion, and Culture Learning Area]. Bangkok: Ministry of Education. (In Thai)
- Bureau of Academic Affairs and Educational Standards. (2014). *Naeothang Kanchatkan Rianru Raiwicha Phoemtoem Nathi Phonlamueang*. [Guidelines for Learning Management for the Additional Course on Civic Duty]. Bangkok: Ministry of Education. (In Thai)
- Butsabokkaew, T. (2019). *Representations of Thai Eldery People Through Linguistic Devices in Mass Media Discourses*. Doctoral Dissertation, Ph.D. in Thai, Chulalongkorn University, Thailand. (In Thai)
- Chechang, U. (2012). *The Relationship Between Language and Ideologies in Narratives for Children in National Children's Day Books Published During 1980 - 2010*. Master's thesis, M.A. in Thai, Chulalongkorn University, Thailand. (In Thai)
- Chuakul, S. (2020). *Representations of Vocational Students Linguistically Constructed in Mass Media Discourse and Government Media Discourse: A Critical Discourse Analysis*. Doctoral Dissertation, Ph.D. in Thai, Chulalongkorn University, Thailand. (In Thai)
- Duanprakhon, P. (2012). *Critical Discourse Analysis of News Headlines: A Case of Youth Crime in Thailand*. Master's thesis, M.A. in Language and Communication, National Institute of Development Administration, Thailand.

- Durmuş, G. (2019). *Construction of Childhood and Child Participation in the Turkish Language Textbooks*. Master's thesis, M.A. in Cultural Studies, Istanbul Bilgi University, Turkey.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. London: Longman.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage.
- Halliday, M. A. K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Kaewphat, S. (2016). *The Relationship Between Language and Representations of Isan People in National and Local Newspapers: A Critical Discourse Analysis*. Doctoral Dissertation, Ph.D. in Thai, Chulalongkorn University, Thailand. (In Thai)
- Liu, Y. (2005). The Construction of Cultural Values and Beliefs in Chinese Language Textbooks: A Critical Discourse Analysis. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 26(1), 15-30.
- Monwiset, S. (2020). *The Relationship Between Language and Representations of Offenders in Thai Laws*. Doctoral Dissertation, Ph.D. in Thai, Chulalongkorn University, Thailand. (In Thai)
- Niranthawee, S. (2006). *Raingan Kan Wichai Ekasan Kan chat kan Rianru Phuea Phatthana Phurian Hai Pen Phonlamueang Di*. [Documentary Research Report on Learning Management for Developing Learners into Good Citizens]. Bangkok: Office of the Education Council, Ministry of Education. (In Thai)
- Office of the Basic Education Commission. (2010). *Nang Sue Rian, Rai Wicha Phuen Than, Nathi Phonlamueang, Watthanatham Lae Kan Damnoen Chiwit Nai Sangkhom, Setthasat Lae Phumisat, Chan Prathom Sueksa Pi Thi 6*. [Fundamental Subject Textbook: Civic Duty, Cultures and Lifestyles in Society, Economics, and Geography, Primary 6]. Bangkok: The Printing House of the Business Organization of OTEP. (In Thai)
- Office of the Basic Education Commission. (2014). *Nang Sue Rian, Rai Wicha Phuen Than, Nathi Phonlamueang, Watthanatham Lae Kan Damnoen Chiwit Nai Sangkhom, Setthasat Lae Phumisat, Chan Prathom Sueksa Pi Thi 3*. [Fundamental Subject Textbook: Civic Duty, Cultures and Lifestyles in Society, Economics, and Geography, Primary 3]. 4th ed. Bangkok: The Printing House of the Business Organization of OTEP. (In Thai)
- Office of the Basic Education Commission. (2016a). *Nang Sue Rian, Rai Wicha Phuen Than, Nathi Phonlamueang, Watthanatham Lae Kan Damnoen Chiwit Nai Sangkhom, Setthasat Lae Phumisat, Chan Prathom Sueksa Pi Thi 1*. [Fundamental Subject Textbook: Civic Duty, Cultures and Lifestyles in Society, Economics, and Geography, Primary 1]. 8th ed. Bangkok: The Printing House of the Business Organization of OTEP. (In Thai)
- Office of the Basic Education Commission. (2016b). *Nang Sue Rian, Rai Wicha Phuen Than, Nathi Phonlamueang, Watthanatham Lae Kan Damnoen Chiwit Nai Sangkhom, Setthasat Lae Phumisat, Chan Prathom Sueksa Pi Thi 2*. [Fundamental Subject Textbook: Civic Duty, Cultures and Lifestyles in Society, Economics, and Geography, Primary 2]. 5th ed. Bangkok: The Printing House of the Business Organization of OTEP. (In Thai)
- Office of the Basic Education Commission. (2016c). *Nang Sue Rian, Rai Wicha Phuen Than, Nathi Phonlamueang, Watthanatham Lae Kan Damnoen Chiwit Nai Sangkhom, Setthasat Lae Phumisat, Chan Prathom Sueksa Pi Thi 5*. [Fundamental Subject Textbook: Civic Duty, Cultures and Lifestyles in Society, Economics, and Geography, Primary 5]. 6th ed. Bangkok: The Printing House of the Business Organization of OTEP. (In Thai)
- Office of the Basic Education Commission. (2018). *Nang Sue Rian, Rai Wicha Phuen Than, Nathi Phonlamueang, Watthanatham Lae Kan Damnoen Chiwit Nai Sangkhom, Setthasat Lae Phumisat, Chan Prathom Sueksa Pi Thi 4*. [Fundamental Subject Textbook: Civic Duty, Cultures and Lifestyles in Society, Economics, and Geography, Primary 4]. Bangkok: The Printing House of the Business Organization of OTEP. (In Thai)

- Paksasuk, A. (2019). *Discourse about "PUÑÑA" in Public Media*. Doctoral Dissertation, Ph.D. in Thai, Silpakorn University, Thailand. (In Thai)
- Pandhiani, S. M., & Others. (2016). Construction of Cultural values and Ideology in Social Studies Textbooks: A Critical Discourse Analytical Perspective. *The Women- Annual Research Journal of Gender Studies*, 8, 26-39.
- Panpothong, N. (2013). *Linguistically Oriented CDA: Concepts and their Application to Study of Thai Discourse*. Bangkok: Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Thailand. (In Thai)
- Panpothong, N. (2015). Thai Primary School History Textbooks: A Textually-oriented Critical Discourse Analysis. *Journal of Language and Linguistic*, 34(1), 66-93.
- Phakdeephassook, S. (2018). *The Relationship between Language and Identity and Approaches to Analyzing in Thai*. Bangkok: Faculty of Arts, Chulalongkorn University. (In Thai)
- Rattanadilok Na Phuket, W. (2017). Power Relations between Adulthood-Childhood in the Book Series "Muea Khunta Khunja Yang Dek. *Journal of the Faculty of Arts, Silpakorn University*, 39(2), 104-126. (In Thai)
- Rochanahasdin, S., Choosuan, R., & Sungtong, E. (2017). Significant Principles of Educational Management for Citizenship. *Academic Services Journal, Prince of Songkla University*, 28(1), 207-217. (In Thai)
- Sae-Lim, S. (2018). *Representations of Political Protesters in Political Protest During B.E. 2549-2557 in Headline News in Thai Newspaper : A Critical Discourse Analysis*. Doctoral Dissertation, Ph.D. in Thai, Chulalongkorn University, Thailand. (In Thai)
- Sampaopon, N. (2019). *The Relationship Between Language and Representations of Ex-Convicts in Supportive Media Discourse*. Master's thesis, M.A. in Thai, Chulalongkorn University, Thailand. (In Thai)
- Siridhrungsri, P. (2017). Civic Education Development. *Suthiparithat*, 31(100), 100-113. (In Thai)
- Sukwisith, W. (2011). *The Relationship Between Language and Ideologies in the Thai Language Textbooks for the Elementary School Curriculum B.E. 2503-2544 a Critical Discourse Analysis*. Doctoral Dissertation, Ph.D. in Thai, Chulalongkorn University, Thailand. (In Thai)
- Suriya, T. (2011). *The Relationship Between Language and Representations of Death-Row Inmates and Executions in Thai Newspapers*. Master's thesis, M.A. in Thai, Chulalongkorn University, Thailand. (In Thai)
- Suriya, T. (2017). *The Relationship Between Linguistic Devices and Representations of Rohingyas in Thai Online Media : A Critical Discourse Analysis*. Doctoral Dissertation, Ph.D. in Thai, Chulalongkorn University, Thailand. (In Thai)
- van Dijk, T. A. (1989). Structures of Discourse and Structures of Power. In J. A. Anderson, (Ed.), *Communication Yearbook 12*, (pp. 18-59). London: Sage.
- van Leeuwen, T. (1996). The Representation of Social Actors in Discourse. In C. R. Caldas-Coulthard, & M. Coulthard, (Eds.), *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*, (pp. 32-70). London: Routledge.
- Wongbiasaj, S., Chantaramungkorn, H., & Piangbunta, S. (2004). *Award-Winning Thai Children's Picturebooks: A Literary and Discourse Analysis*. Chiangmai: Faculty of Humanities, Chiang Mai University. (In Thai)
- Wu, L., & Wu, L. (2025). Values Education in China: A Critical Discourse Analysis of the People's Education Press's Seventh Grade English Textbook. *JOLLT Journal of Languages and Language Teaching*, 13(2), 632-647.